

Rozdział 11
POLITYKA ETNICZNA
WĘGIER

11.1. WPROWADZENIE

Węgry to państwo, którego początki sięgają 896 roku. Obecny kształt jego granic i w znaczący sposób skład etniczny zostały ustalone w Wersalu, w pałacu Grand Trianon, 4 czerwca 1920 roku. Obecnie data ta jest obchodzona na Węgrzech jako „dzień pamięci”. Należy dodać, że w 2010 roku Zgromadzenie Narodowe przyjęło nową konstytucję, formalnie pierwszą od 1949 roku¹. Poza daleko idącymi zmianami ustrojowymi ustawa zasadnicza wprowadziła zmianę nazwy państwa z Republiki Węgierskiej (Magyar Köztársaság) na Węgry (Magyarország).

Teren Węgier od zawsze był pewnego rodzaju tygłem etnicznym, w jakim egzystowało wiele różnych narodowości, które dotarły na tereny Węgier między XVI–XVIII wiekiem. Związane było to z ówczesnym panowaniem tureckim. Terytorium Węgier zaczęły wtedy zamieszkiwać diaspory, a także mniejsze grupy, które również przez używanie swoich języków tworzyły i zachowały przez wieki odrębną tożsamość². Przełomowa w tym zakresie była II połowa XIX wieku, a więc czasy Austro-Węgier. Wtedy w składzie etnicznym ówczesnego Królestwa Węgier (węg. Magyar Királyság) Węgrzy stanowili jedynie 54% jego mieszkańców, Rumuni – 15%, Niemcy – 11%, Słowacy – 10,5 %, Serbowie – 5,5%, Ukraińcy – 9,5%.

¹ 1949. évi XX. Törvény (Ustawa XX z 1949 roku – Konstytucja Węgierskiej Republiki Ludowej z późn.zm.), dostępna na: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=8365> [dostęp: 15.05.2014].

² E. Törzök, *Globalizáció és kisebbségek*, w: G.Sisák (red.), *Nemzetiség és etnikai kisebbségek Magyarországon a 20. Század végén*, Budapest 2001, s. 60–61.

W listopadzie 1868 roku w Królestwie została przyjęta ustawa narodowościowa³, która była jednym z pierwszych tego typu dokumentów w Europie. Zdaniem wielu badaczy jak na swoje czasy miała ona bardzo liberalny charakter, „nacechowany doktryną o unitarnym modelu państwa węgierskiego”⁴. Już jej tytuł – Ustawa dotycząca równości etnicznej – wskazywał na rozwiązanie wyjątkowe i nowoczesne⁵. Zapisano w niej, że „wszyscy obywatele państwa węgierskiego tworzą w sensie politycznym jeden niepodzielny i jednolity: naród węgierski”⁶. Język węgierski był językiem urzędowym, natomiast inne języki zostały dopuszczone jedynie w niższym sądownictwie i szkolnictwie oraz w samorządach w znaczeniu języków pomocniczych. Ustawa umożliwiła funkcjonowanie szkół średnich w językach niewęgierskich. Najwięcej tego typu placówek funkcjonowało w Siedmiogrodzie. Ustawa dawała także duży zakres autonomii Kościołom na terenie Węgier. Miało to szczególnie doniosły wpływ na rumuński ruch narodowy, który bazował prawie w całości na instytucjach kościelnych. W praktyce oznaczało to uznanie Kościołów jako składowej siły władzy państwowej. Miało to tym większe znaczenie, że ustawa nie zajmowała się prawami przysługującymi zbiorowościom (np. etnicznym), a definiowała jedynie zakres praw indywidualnych⁷. Zdaniem badaczy jej filozofia opierała się na założeniu, aby nadać narodowościom tyle wolności politycznych, językowych i kulturowych, ile było zgodne z ideą jedności państwa⁸.

W praktyce powyższa ustawa nie była realizowana. Do roku 1909 konsekwentnie ograniczano prawa mniejszości narodowych m.in. przez zakazanie używania języków mniejszości narodowych, nakaz madziaryzacji imion, nazwisk, nazw miejscowości, powołanie specjalnych instytucji, których zadaniem było wychowywanie ludności niemadziarskiej. W roku 1907 wprowadzono tzw. Lex Apponyi, które nakazywało nauczanie węgierskiego we wszystkich szkołach na terenie Węgier.

³ *Az 1868. évi nemzetiségi törvény* (Ustawa narodowościowa z 1868 roku), dostępna na: <http://epa.oszk.hu/00400/00462/00001/8.htm> [dostęp: 15.04.2014].

⁴ T. Kopyś, *Kwestia narodowościowa na ziemiach Korony św. Stefana w latach 1867–1918*, Kraków 2001, s. 35.

⁵ *1868: XLIV. törvényzikk a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában* (Ustawa Nr XLIV z 1868 dotycząca równości etnicznej), dostępna na: <http://epa.oszk.hu/00400/00462/00001/8.htm> [dostęp: 3.03.2014].

⁶ T. Kopyś, s. 35.

⁷ Tamże, s. 37.

⁸ Tamże, s. 38.

Według Roberta Kanna taki sposób prowadzenia polityki przygotował podłoże pod traktat trianoński, politykę Horthy'ego i udział Węgier w II wojnie światowej po stronie Niemiec⁹. Należy wspomnieć, że po podpisanym 4 czerwca 1920 roku traktacie z Trianon powierzchnia Węgier zmniejszyła się do 1/3 dotychczasowego terytorium – z 325 411 km² do 92 833 km², a liczba obywateli spadła o 63% do 7 602 416. Tym samym odsetek mniejszości narodowych zamieszkujących nowe terytorium Węgier spadł do 10%.

We wprowadzeniu warto jeszcze się odnieść do kilku podstawowych kategorii, ważnych przy analizach współczesnej polityki etnicznej, w tym wypadku Węgier. Tak np. definicje mniejszości narodowych, z którymi spotkać się można w węgierskich aktach prawnych oraz w literaturze przedmiotu, oparte są na zapisie zawartym w Ustawie o narodowościach uchwalonej w 2011 roku.¹⁰ W tym miejscu należy zwrócić uwagę na to, że w dokumencie z 1993 roku mowa jest o prawach mniejszości narodowych i etnicznych, natomiast w dokumencie z 2011 roku używa się jednego pojęcia – „narodowości” (*nemzetiség*).

Najważniejszym dokumentem ustalającym obecny status prawny mniejszości jest Artykuł XXIX Konstytucji Węgier uchwalonej 18 kwietnia 2011 roku i ogłoszonej w dzienniku urzędowym 25 kwietnia¹¹. Stwierdza się tam: „Narodowości żyjące na Węgrzech współtworzą państwo. Każdy obywatel węgierski, niezależnie od przynależności narodowościowej, ma prawo do swobodnego wyrażania i zachowania swej tożsamości. Narodowości żyjące na Węgrzech mają prawo do używania języka ojczystego, do używania we własnym języku nazwisk indywidualnych i zbiorowych, do kultywowania własnej kultury i do oświaty w języku ojczystym”.¹²

W świetle artykułu pierwszego ustawy o mniejszościach narodowych z 2011 roku „narodowość to każda grupa narodowa zamieszkująca terytorium Węgier od przynajmniej 100 lat, będąca w liczebnej mniejszości »wśród mieszkańców państwa«, której członkami są obywatele Węgier o odmiennym języku, kulturze i tradycji, posiadający poczucie wspólnoty i pragnący ją

⁹ R. A. Kann, *The Multinational Empire. The Nationalism and National Reform in the Habsburg Monarchy*, Nowy York 1950, s. 138–139.

¹⁰ 2011. évi CLXXIX. törvény a nemzetiségek jogairól (Ustawa Nr CLXXIX z 2011 roku o prawach narodowości), dostępna w języku angielskim na: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100179.TV [dostęp: 1.03.2014].

¹¹ „Magyar Közlöny” nr 43 z 25 kwietnia 2011.

¹² *Konstytucja Węgier*, tłum. J. Snopek, Warszawa 2012.

kultywować¹³. Załącznik nr 1 do ustawy wymienia narodowości, których dotyczy dokument: bułgarską, cygańską (romską), grecką, chorwacką, polską, niemiecką, ormiańską, rumuńską, rusińską, serbską, słowacką, słoweńską i ukraińską. Dokument ten stanowi także podstawę organizacji samorządów mniejszości narodowych¹⁴.

Aby ułatwić pogłębienie poruszanych w tym rozdziale kwestii, z racji też specyfiki języka węgierskiego, jego autorzy sugerują wykorzystać kilka słów-kluczy w tym języku. Tak np. termin „kisebbség” – to mniejszość, dodając do niego przedrostek *nemzeti*, będziemy mieli na myśli mniejszość narodową, natomiast *etnikai* – mniejszość etniczną. „Kisebbség joga” – to prawa mniejszości, a „kisebbség politika” – to polityka wobec mniejszości. Sam tytuł rozdziału *Polityka etniczna Węgier*, ze względu na definicje stosowane w obecnym węgierskim prawodawstwie, o których będzie mowa w niniejszym artykule, autorzy proponują przetłumaczyć jako: *a nemzetiségpolitika Magyarországon*.

Poniższe szczegółowe analizy warto jeszcze poprzedzić dość powszechnym przekonaniem, że problematyka mniejszości narodowych na Węgrzech nie jest sprawą kontrowersyjną. W praktyce politycznej, tak jak i w literaturze przedmiotu, zdecydowanie więcej miejsca zajmują kwestie dotyczące traktowania węgierskich mniejszości narodowych w krajach ościennych – głównie na Słowacji i w Rumunii.

11.2. UWARUNKOWANIA POLITYKI ETNICZNEJ

Przystępując do przedstawienia uwarunkowań współczesnej polityki etnicznej Węgier, należy określić wstępne punkty odniesienia, umożliwiające późniejszy ogólny zagadnienia. Stąd wypada uwzględnić nie tylko aspekt historyczny, który w tym kontekście wydaje się być elementem nadzwyczaj istotnym, ale i zachodzącą na tym tle ewolucję oraz etapy samej polityki, inspirowanej w dużej mierze przez kształtujące się ugrupowania polityczne,

¹³ Tamże.

¹⁴ W ustawie z 1993 roku nie rozdziela się mniejszości narodowej od etnicznej – używa się wspólnego terminu „mniejszość” – „kisebbség”. 1993. évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól, (Ustawa LXXVII z 1993 roku o prawach mniejszości narodowych i etnicznych), dostępna na: <http://www.nemzetisegek.hu/dokumentumok/kisebbsegitorveny/kisebbstorvmagyar2006.pdf> [dostęp: 10.03. 2014].

reprezentujące – w mniejszym lub większym stopniu – oczekiwania społeczne na przestrzeni dziejów. Realizacja poszczególnych elementów polityki etnicznej Węgier definiuje dalsze kierunki rozwoju teje i pozwala na ekstrapolację współczesnych trendów towarzyszących analizowanemu zagadnieniu. Określając wspomniane uwarunkowania, warto też pamiętać o dynamice sytuacji społeczno-politycznej, jaka od wieków towarzyszy poruszonym tu kwestiom narodowościowym i etnicznym. Charakter tych relacji sprawia, że Węgry, pozostając specyficznym podmiotem międzynarodowej sceny politycznej, są osadzone w szerszym otoczeniu geopolitycznym, gdzie w kluczowych momentach historycznych miały częstokroć miejsce podobne wydarzenia, oddziałujące w efekcie na współczesny kontekst etniczny regionu. Z uwagi na te fakty, całościowe ujęcie zagadnienia wymaga przedstawienia pewnego zbioru czynników wpływających na nie i odzwierciedlających najistotniejsze okoliczności kształtujące aktualną politykę etniczną Węgier.

Analizę uwarunkowań polityki etnicznej Węgier należy rozpocząć od określenia determinantów historycznych. Podstawowe znaczenie ma tu napływ na ziemię Kotliny Naddunajskiej pod koniec IX wieku koczowniczego plemienia Madziarów. Jego szczepowo-rodowa struktura przyczyniła się do podejmowania przez nie wypraw łupieżczych, którym kres położył ostatecznie cesarz Otton I. W tym czasie wytworzyła się już warstwa możnych z rodu Arpadów (osiadłych w okolicach dzisiejszego Budapesztu), którzy zapoczątkowali dynastię trwającą do wieku XIV. Podczas tego okresu ugruntowana została państwowość oparta na strukturze feudalnej, a następnie, niejako naturalnie, nastąpił kolejny etap wyrażający się w polityce zaborczej. W XI wieku król Władysław dokonał aneksji wschodniej Transylwanii, finalizując przyłączenie Siedmiogrodu zapoczątkowane przez Stefana I¹⁵. Warte odnotowania jest też to, że w XII wieku na terenach Siedmiogrodu i Spiszu zaczęli się osiedlać kolonizatorzy niemieccy, a w XIII wieku pojawili się we wschodnim Siedmiogrodzie Seklerzy¹⁶. Początek XIII wieku to również okres wydzierzawienia Izraelitom i Izmaelitom dochodów z ceł przez Andrzeja II. Nieco później,

¹⁵ Szerzej na ten temat: J. Nouzille, *Transylwania. Obszar kontaktów i konfliktów*, Bydgoszcz 1997. Zbiór niektórych dekretów historycznych w języku węgierskim dostępny na: <http://www.1000ev.hu> [dostęp:13.05.2014]. Na temat ludu węgierskiego we wczesnym średniowieczu: I. Kniezsa, *Magyarország népei a XI. században – Kisebbségkutatás könyvek*, Budapest 2000.

¹⁶ Węg. Székelyek, madziarskojęzyczna grupa etniczna wywodząca się z plemion Hunów lub Awarów.

pod groźbą najazdu wojsk mongolskich, król Bela IV osiedlił w 1239 roku na terenie dzisiejszego komitatu Bács-Kiskun koczowniczy lud Kumanów. Z kolei Chorwaci posiadali od czasów unii personalnej, wprowadzonej przez Kolomana w 1102 roku, autonomię terytorialną w ramach królestwa chorwacko-dalmatyńskiego. Szybki rozwój państwa sprawił, że w tymże okresie „kultura węgierska osiągnęła już poziom europejski”¹⁷.

W XVI wieku, po klęsce wojsk węgierskich pod Mohaczem (29 VIII 1526) i przy akompaniamencie konfrontacyjnej polityki Habsburgów zgłaszających pretensje do korony węgierskiej, nastąpił podział terytorium kraju. Turcja zajęła Budę i utworzyła paszalyk, utrzymując ponadto w zależności lennej Księstwo Siedmiogrodzkie, zaś w 1549 roku w opozycji do sultanatu Habsburgowie zgodzili się przyłączyć do Królestwa Węgierskiego ziemie leżące na wschodzie. Po serii zwycięstw w Siedmiogrodzie i rozejmie zawartym w Adrianopolu (1568) wpływy tureckie zostały stopniowo wyeliminowane¹⁸. W tym burzliwym okresie na terytorium Węgier napływali chłopi z Bałkanów, zajmując południowe obszary nad Cisą i Dunajem, a struktura etniczna Siedmiogrodu stanowiła konglomerat Rumunów, Węgrów, Sasów i Seklerów. Ci ostatni znaleźli się również, obok węgierskich komitatów, w ramach okręgów autonomicznych – ziemi saskiej i ziemi seklerskiej.

Kontekst wyznaniowy stał się widoczny w okresie wprowadzania cesarskich rządów na tych terenach, kiedy monarchia wiedeńska zwalczała patriotycznie zorientowanych protestantów węgierskich w ramach ogólnoeuropejskiej walki z reformacją¹⁹. Apogeum znaczenia Siedmiogrodu nastąpiło za Gábora Bethlena i Jerzego Rakoczego I, gdy Habsburgowie byli uwikłani w wojnę trzydziestoletnią (1618–1648). Spustoszony przez Tatarów, w schyłkowym okresie XVII wieku, nie mógł już odgrywać roli centrum niepodległościowego Węgier, tym bardziej w obliczu postanowień pokoju westfalskiego, wzmagających się tendencji absolutystycznych i kontrreformacyjnych Austrii. Tymczasem dziesięciolecie permanentnego konfliktu zbrojnego sprawiły, że na wyludnione tereny byłego paszalyku tureckiego napływała ludność z północy kraju i Siedmiogrodu. Ziemie centralnych i południowych Węgier stały się

¹⁷ W. Felczak, *Historia Węgier*, Wrocław 1983, s. 53.

¹⁸ Ostatecznie Węgry wyzwoliły się spod jarzma tureckiego w myśl pokoju karłowickiego z 26 stycznia 1699. Cezura ta jest też końcem niezależności Księstwa Siedmiogrodzkiego.

¹⁹ Szerzej na temat XVI-wiecznej monarchii Habsburgów na Węgrzech: G. Pálffy, *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*, Budapest 2011.

obszarem docelowym dla Słowaków i Rumunów, zaś polityka migracyjna Habsburgów ułatwiała osiedlanie się kolonizatorom niemieckim i serbskim, przyznając im dodatkowo wiele przywilejów.

Niepokoje narodowościowe narastały stopniowo, odkąd Habsburgowie zaostrzyli politykę na terenie Korony Węgierskiej, poczynając od Marii Terezy i jej syna Józefa II, panującego w latach 1780–1790. Wówczas likwidacji uległy samorządy komitackie i sam podział na te jednostki administracyjne – w 1786 roku zniknęły siedmiogrodzkie komitaty: seklerski i saski. Rewolucja francuska, ideały oświecenia i kryzys systemu feudalnego, ustępującego pola gospodarce opartej na kapitale, przy rosnącym poziomie świadomości narodowej, rozbudziły na Węgrzech konflikty etniczne. Obok węgierskiego ruchu narodowościowego wyłoniły się wtedy konkurencyjne aspiracje formułowane przez pozostałe grupy narodowe, zagrożone madziaryzacją i podnoszące *ab initio* problem języka na drodze do emancypacji ze struktur stanowych. Od czasów Józefa II, kiedy bunt chłopów rumuńskich w Siedmiogrodzie (1784) poparło prawosławne duchowieństwo, wystąpieniom tym zaczęła towarzyszyć coraz wyraźniejsza identyfikacja religijna mniejszości. Również serbska autonomia kościelna znajdowała się w centrum sporu z Koroną, aczkolwiek to wspólnota języka była tu raczej podstawą świadomości narodowej i żądań odrębności terytorialnej. Zagadnienie języka urzędowego i praw protestantów stanowiło też tło aktywności Chorwatów, zajmujących po wiekach zawieruchy wojennej i politycznej jedynie trzy komitaty, a domagających się równorzędnej pozycji w państwie węgierskim, w tym zwrotu Rijeki, i przeciwstawiających się uzurpowaniu przez Koronę prawa do komitatów slawońskich (Požega, Virovitica i Srem). Podobną niezależnością dysponowali Sasi, opierający się zarówno wprowadzeniu języka węgierskiego jako urzędowego, jak i planom centralizacyjnym. Żądania równego statusu religijnego i politycznego wysuwali Rumuni, a także, choć z pewnym opóźnieniem, druga co do wielkości niewęgierska mniejszość ówczesnej Korony – Słowacy, zamieszkujący głównie Górne Węgry i nizinę Alföld.

Leopold II Habsburg podczas sejmku w Preszburgu (1791) zagwarantował ustawowo, że „żaden obcy język (*lingua peregrina*) nie może być stanem węgierskim narzucony”²⁰. Ponadto język węgierski miał od 1792 roku znaleźć się w programie wszystkich szkół, z wyłączeniem placówek slawońskich i chorwackich. Wyróżnienie języka węgierskiego, ujednoliconego ostatecznie

²⁰ W. Felczak, *Historia Węgier*, Wrocław 1983, s. 191.

około 1820 roku, napotkało zdecydowaną krytykę pozostałych narodowości Korony, a zwłaszcza wpłynęło na secesjonistyczne nastroje Chorwatów. Olbrzymie znaczenie dla koncepcji państwa narodowego miały postanowienia sejmu z 1830 roku, dotyczące używania języka węgierskiego w sądownictwie i jego obligatoryjnej znajomości wśród kandydatów na stanowiska urzędnicze w Koronie. Kolejne ustępstwa Austrii doprowadziły dziesięć lat później do wprowadzenia *magyar nyelv* w ustawodawstwie oraz w administracji państwowej i kościelnej (korespondencja, księgi metrykalne). W roku 1844 sejm przyjął ustawę ustanawiającą węgierski językiem państwowym, a pozostałe narodowości zostały skonfrontowane z usankcjonowanym procesem madziaryzacji.

Rewolucja 1848 roku, kiedy marcowy przewrót (stanowiący część europejskiej Wiosny Ludów) doprowadził do uznania przez cesarza Ferdynanda I faktu aspiracji politycznych i narodowościowych Madziarów oraz ustanowienia dualnej Monarchii Austro-Węgierskiej²¹, zweryfikowała pozorną jedność etnosów Korony. Ów zryw posiadał istotną cechę odróżniającą go od podobnych wystąpień społecznych Europy tej doby, jako że „był w wielonarodowościowym państwie węgierskim dziełem wyłącznie madziarskiej warstwy oświeconej i rewolucyjnej młodzieży peszteńskiej”²². Świadomość narodowa szerokich kręgów społecznych pozostawała wtórna wobec świadomości warstwy szlacheckiej i rosła wraz z postępującym upadkiem porządku feudalnego, obejmując stopniowo pozostałe ludy zamieszkujące teren Cesarstwa Austriackiego. 14 lipca 1848 roku pojawił się pierwszy (inspirowany odezwą gen. Bema z 6 grudnia 1848) oficjalny dokument dotyczący kwestii narodowościowych, tzw. *Projet de pacification*, stanowiący część ugody z Rumunami siedmiogrodzкими; stał się kamieniem węgielnym projektu ustawy gwarantującej prawo do używania narodowych języków w gminach, samorządach, szkołach ludowych i w dziedzinie konfesyjnej.

Efektem tego stanu rzeczy była eskalacja kwestii narodowościowych w trakcie i po rewolucji węgierskiej, kiedy dążenia i oczekiwania poszczególnych etnosów zostały wyartykułowane z całą mocą. Rząd wiedeński umiejętnie

²¹ Szerzej na temat Austro-Węgier: A. Gerő, *Dualizmusok – A Monarchia Magyarországa*, Budapest 2010; I. Diószegi, *Az Osztrák-Magyar Monarchia külpolitikája (Tudományegyetem)*, Budapest 2001; L. Márton (red.), *Trianon és a Szabadkőműveség – Dokumentumok, tanulmányok*, Magánkiadás 2002.

²² W. Felczak, *Słowianie węgierscy wobec sprawy rewolucji i kontrrewolucji w 1948 roku*, „Przegląd Historyczny” 1963 z. 4, s. 572–591, cyt. za: W. Felczak, *Europa Centralis*, Kraków 2013, s. 35.

wykorzystał te aspiracje do osłabienia i opanowania powstania Madziarów, przez co nastąpiła identyfikacja ruchów narodowowyzwoleńczych z reakcją habsburską, częstokroć przy braku takich deklaracji ze strony samych zainteresowanych. Rząd węgierski, powołany 17 marca 1848 roku, zmuszony był walczyć za pomocą represji z secesjonizmem chorwackim (Królestwo Dalmatyńsko-Chorwacko-Slawońskie, ogłoszone 25 kwietnia 1848), serbskim (autonomiczna prowincja Wojwodina, deklarowana 15 maja 1848), słowackim (odrzućcie supremacji madziarskiej), rumuńskim (Rumuński Komitet Narodowy w Siedmiogrodzie). Ban chorwacki Josip Jelačić brał czynny udział w stłumieniu rewolucji w Wiedniu i w Koronie, zaś Chorwaci w 1868 roku spełnili częściowo nadzieje na zaistnienie w ramach trójstronnej monarchii, kiedy z pomocą Habsburgów przyjęli ograniczoną autonomię. Notabene, rok wcześniej wcielono do Korony Rijekę, zaś chorwackie od 1848 roku Medimurje włączono do komitatu Zala.

Po rewolucji cesarz Franciszek Józef utworzył osobny byt administracyjny – Wojwodinę, odłączył ziemie chorwacko-slawońskie i utrzymał odrębność Siedmiogrodu, zaś na skutek ugody austro-węgierskiej powołano do życia dualistyczną Monarchię Austro-Węgierską (1867–1918). W jej ramach rząd Korony wydał w 1868 roku ustawę narodowościową, ustanawiając język węgierski urzędowym i ujednolicając wszystkich mieszkańców w ramach niepodzielnego narodu węgierskiego. W tym samym roku weszła w życie ustawa o obowiązkowym nauczaniu, oddająca państwu kontrolę nad szkołami gminnymi i seminariami nauczycielskimi, a piętnaście lat później ustawa o szkolnictwie średnim. Wykluczono zatem żądania Kościoła dotyczące wyłączności na system oświaty, rząd zakazał również ogłaszania dogmatu o nieomylności papieża (*placetum regium*) z 1868 roku, zerwano także konordat zawarty przez Franciszka Józefa I w 1855 roku. W tym czasie do głosu dochodziły tendencje utożsamiania państwa z etnosem sprawującym władzę.

Postępująca madziaryzacja doprowadziła do głębokich zmian, a dyrektywy ze stolicy utworzonej z połączenia Budy i Pesztu w 1873 roku umożliwiały zmianę w duchu węgierskim nazw miejscowości, a nawet imion obywateli. Wszystkim tym działaniom towarzyszyła rosnąca opozycja narodowości niemadziarskich. W roku 1896 powstała praska Československá Jednota, działała aktywnie gazeta „Hlas”; Rumuni założyli w Bukareszcie Ligę Kulturalną (1891, idea zjednoczenia z Królestwem Rumunii); dojrzewała myśl konsolidacji Słowian południowych pod egidą serbską. W roku 1895 odbył się I zjazd delegatów narodowości Korony, o zdecydowanie antymadziarskim

wydzwiku. Proces ujednoczenia narodu znalazł odbicie w statystykach z 1910 roku, kiedy tożsamość węgierską zadeklarowało 45,1% obywateli (przy 41% w roku 1880, i odpowiednio 36,5% w roku 1851)²³, częstokroć ze względów pragmatycznych. Cenzus z 1900 roku podawał następujący procentowy skład etniczny: Węgrzy (45,4), Niemcy (11), Słowacy (10,5), Rumuni (14,6), Rusini (2,2), Chorwaci (8,7), Serbowie (5,5), inne (2,1)²⁴.

Rok 1907 przyniósł kolejną ustawę madziaryzacyjną (Lex Apponyi), wprowadzającą obowiązkowo język węgierski do szkół ludowych, a prowadzona przez rząd polityka zamierzała do zlikwidowania szkół prywatnych nauczających w językach narodowych. Dwa lata później Albert Apponyi nakazał nauczanie religii wyłącznie po węgiersku, pozostawiając Serbom i Rumunom możliwość używania własnego języka w szkołach prowadzonych przez popów.

I wojna światowa zarówno przyniosła istotne zmiany terytorialne, jak i określiła nowe kierunki polityki narodowościowej. Istotnym czynnikiem wpływającym na jej rozpoczęcie było przekonanie Monarchii Austro-Węgierskiej o sukcesywnym osłabianiu przez ruchy narodowościowe. Struktura sił zbrojnych odzwierciedlała stosunki etniczne, oficerowie w większości posiadali niemieckie lub węgierskie pochodzenie, a niemal co czwarty żołnierz szeregowy używał języka węgierskiego jako ojczystego. Tym samym entuzjastyczna, powszechna mobilizacja powstrzymała chwilowo narodowościowe tendencje emancypacyjne panujące w dualistycznym organizmie państwowym Habsburgów, eksponując przywiązanie do dynastii. Tymczasem kwestie etniczne uległy umiędzynarodowieniu, a w trakcie działań zbrojnych eskalował nie tylko problem Słowian południowych, ale i pozostałych etnosów zamieszkujących kraje Korony św. Stefana.

8 kwietnia 1918 roku w Rzymie, z inicjatywy Tomasza Masaryka i Eduarda Beneša, zebrał się kongres narodów uważających się za uciskane przez cesarstwo Austro-Węgier²⁵, podczas którego zadeklarowano chęć utworzenia państw narodowych; niezwykle aktywna była wówczas emigracja pracująca na rzecz rozbicia państwa Habsburgów. Same Węgry także przyczyniły się do

²³ W. Felczak, *Europa...*, s. 293.

²⁴ Wg danych w: R.W. Seton-Watson (*aka S. Viator*), *Racial problems in Hungary*, London 1908, s. 3, dostępne na: <https://archive.org/details/racialproblemsin00setouoft> [dostęp: 10.04.2014].

²⁵ Ciekawe rozważania na ten temat zawarte są w: F. Fejtó, *Rekviem egy hajdanvolt birodalomért. Ausztria–Magyarország szétrombolása*, Budapest 1997; autor traktuje ten konflikt jako ideologiczny i antychrześcijański.

podkopania integralności, bezpodstawnie represjonując w ramach zwalczania działalności antypaństwowej chociażby ludność rumuńską Siedmiogrodu. Zmiany na froncie, a także ostrożna polityka Istvána Tiszy, wzbraniającego się przed przyznaniem przywilejów administracyjnych i edukacyjnych, doprowadziła ostatecznie do ogłoszenia przez Rumunów węgierskich akcesji Siedmiogrodu i Banatu do Królestwa Rumunii (Alba Julia, 1 grudnia 1918). We wrześniu 1918 roku Tisza podczas konferencji w Sarajewie otrzymał od Bośniaków deklarację utworzenia własnego państwa. Demokratyzacja sfery politycznej, upadek caratu, klęska Niemiec oraz represyjna węgierska polityka etniczna doby I wojny światowej dopełniła upadku wielonarodowej monarchii.

W kwestiach terytorialnych uwidocznił się konflikt na linii Max Hussarek von Heinlein–Sándor Wekerle: premier Austrii zrzekał się Dalmacji na rzecz Korony (oraz Bośni i Hercegowiny na poczet prowincji jugosłowiańskiej), jednak nie zamierzał pozbyć się Istrii. Wekerle z kolei widział ziemie Bośni i Hercegowiny jako autonomiczną część Węgier. Zarówno władze austriackie, jak i Madziarzy nie dostrzegali wówczas nieodwracalnego już trendu narodowyzwoleńczego, planując dalsze rozgrywanie antagonizmów między etnosami podległymi monarchii. 16 października 1918 roku cesarz Karol I wydał dekret federacyjny, co faktycznie uruchomiło proces powoływania rad narodowych, a sam 13 listopada 1918 roku zrzekł się władzy na Węgrami. W tej sytuacji Mihály Károlyi utworzył 25 października Węgierską Radę Narodową (z socjaldemokratami i Partią Radykalną), przyznającą narodom niewęgierskim prawo do stanowienia, jednak tylko w granicach państwa węgierskiego²⁶. Tymczasem, w myśl noty z 20 marca 1919 roku przedstawionej przez płk. Vyx'a²⁷ i rozejmu podyktowanego przez generała d'Espereya, linia demarkacyjna oddzieliła część terytorium Węgier, zaś na teren kraju wtargnęły dywizje czeskie, serbskie i rumuńskie.

Zmiany po I wojnie światowej były wypadkową forsowanych koncepcji: Wielkiej Serbii, Wielkiej Chorwacji i jugosłowiańskiej. Przy zyskującej poparcie teorii Mitteleuropy, wysuwanej przez niemieckich geopolityków, jedynie rozpad dualistycznej monarchii gwarantował uwzględnienie racji narodowyzwoleńczych. Po upadku proletariackiej Republiki Rad Mikołaj Horthy zawarł

²⁶ Prawo do oderwania terytorialnego przyznała etnosom Republika Rad (proklamowana 21 marca 1919).

²⁷ Ze strefy buforowej, utworzonej na południowym wschodzie Korony, deportowano ludność węgierską.

w Budapeszcie ugodę z Istvánem Friedrichem i powstał rząd legitymistyczny Huszára. Sam Horthy w 1920 roku stanął na czele monarchii jako regent i po pokoju triańskim prowadził politykę rewizjonistyczną. W latach 1920–1928 dla studentów żydowskich na Węgrzech obowiązywał *numerus clausus*²⁸; polityka etniczna państw sukcesyjnych była także represyjna.

Na mocy traktatu z Trianon²⁹ z 4 czerwca 1920 roku terytorium węgierskie zostało zredukowane w stosunku do ziem Korony św. Stefana³⁰. Węgry utraciły na rzecz sąsiednich państw 71,5% terytorium, stając się krajem niemal monoetnicznym: 89,6% Węgrów, 6,9% Niemców i ok. 1,8% Słowaków. Liczna mniejszość węgierska znalazła się poza granicami kraju, tworząc najczęściej zwarte skupiska przygraniczne: ok. 1,7 mln w Rumunii, 1,06 mln w Czechosłowacji, 558 tys. w Jugosławii i 26 tys. w Austrii. Korona utraciła terytoria na rzecz: Rumunii (102 tys. 787 km²), Czechosłowacji (62 tys. 937 km²), Jugosławii (63 tys. 88 km²), Austrii (4 tys. 20 km²), Polski (589 km²), Włoch (21 km²)³¹.

Rozpoczął się wówczas okres migracji ludności, zarówno dobrowolnej, jak i przymusowej, spotęgowany po wybuchu II wojny światowej. Zmiana granicy węgiersko-rumuńskiej w latach 1939–1940 doprowadziła do przepływu 528 tys. osób. Była m.in. efektem traktatów zawartych między Włochami i Niemcami a Węgrami, tzw. arbitraży wiedeńskich. Na mocy drugiego arbitrażu (30 sierpnia 1940) Niemcy i Włochy poszerzyły terytorium Węgier o północne ziemie Siedmiogrodu (Transylwanii) oraz część krain historycznych Marmarosz i Kirszańy wraz z terytorium Seklerów. Na mocy pierwszego z nich (2 listopada 1938) przyznano Węgrom południową Słowację (Koszyce) i Ruś Zakarpacką (Użhorod). Autorytarne rządy ugrupowań prawicowych oraz narodowosocjalistycznych charakteryzowały życie polityczne Węgier w okresie poprzedzającym i przez niemal całą II wojnę światową, podobnie

²⁸ 1920. évi XXV. törvénycikk a tudományegyetemekre, a műegyetemre, a budapesti egyetemi közgazdaságtudományi karra és a jogakadémiákra való beiratkozás szabályozásáról, dostępna na: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=7440> [dostęp: 19.08.2014]; tekst Traktatu w języku angielskim na: http://wwi.lib.byu.edu/index.php/Treaty_of_Trianon [dostęp: 19.08.2014].

²⁹ Granice państw powstałych po rozpadzie monarchii uznano w Sèvres 10 sierpnia 1920 roku.

³⁰ Szerzej na temat Trianon: M. Zeidler (red.), *Trianon – Nemzet és Emlékezet*, Budapest 2008; I. Romsics, *A trianoni békeszerződés*, Budapest 2007.

³¹ J. Kochanowski, *Węgry. Od ugody do ugody 1867–1990*, Warszawa 1997, s. 67–68.

jak współpraca z państwami Osi i prowadzona równoległe tajna dyplomacja antyhitlerowska. W tym czasie ludność etnicznie niewęgierską deportowano do pracy przymusowej na tereny okupowane w Związku Radzieckim, eskalowały represje wobec ludności żydowskiej – były to efekty realizacji polityki etnicznej Niemiec. 24 kwietnia 1941 roku Horthy przyłączył za zgodą Hitlera Baczkę i fragment Wojwodiny, powiększając tereny węgierskie o 11 tys. km².

Po zakończeniu działań wojennych 20 stycznia 1945 roku Węgry podpisały w Moskwie rozejm. W dokumencie zawarto klauzule gwarantujące swobody obywatelskie i prawa człowieka wszystkim mieszkańcom podlegającym jurysdykcji Budapesztu. Porozumienie pokojowe zapewniało równość rasową i wyznaniową na terenie Węgier. W zakresie wpływającym na powyższe i pozostałe kwestie natury etnicznej nastąpił powrót do przedwojennego kształtu granic z Rumunią i Czechosłowacją poprzez kasację postanowień obydwu arbitraży wiedeńskich, a także przewidziano wypłatę reparacji w ciągu sześciu lat: 200 mln dolarów dla ZSRR i po 50 mln dolarów dla Jugosławii i Czechosłowacji³².

W latach 1944–1948 nastąpiła kolejna wymiana obywateli między Rumunią i Węgrami (425 tys. osób) oraz napływ ludności węgierskiej (171 tys.) z Jugosławii, Słowacji i Rusi Zakarpackiej. Zapisy powojennego traktatu pokojowego z 1947 roku (nazywanego „drugim traktatem z Trianon”) ³³ uniemożliwiały Węgom odzyskanie Baranji, Baczki, Prekmurja i Medimurja³⁴, terenów utraconych na rzecz Jugosławii na mocy traktatu z Trianon. Przyznawały też Czechosłowacji tzw. przyczółek bratysławski (*pozsonyi hídfő*) powiększony o wsie Horvátjárfalu, Oroszvár i Dunacsún (ogółem 93,7 km²), powodując migrację ok. 70 tys. obywateli każdej ze stron³⁵. 19 stycznia 1946 roku odjechał z Węgier pierwszy transport wysiedlonych Niemców, ogółem na mocy Porozumień Poczdamskich w latach 1946–1948 deportowano od 185 do 220 tys. osób.

³² Szerzej na ten temat: I.Romsics, *Párizsi Békeszerződés*, „Rubikon” 2007 nr 1–2, s. 24–35.

³³ *1947. évi XVIII. törvényikk a Párisban 1947. évi február hó 10. napján kelt békeszerződés beikkelyezése tárgyában*, tekst w języku węgierskim dostępny na: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=8265> [dostęp: 19.08.2014].

³⁴ Trzy ostatnie zajęte przez Węgry 11 kwietnia 1941 roku; przed 1918 rokiem w ramach Korony.

³⁵ Zob. J. Tomaszewski, *Czechosłowacja*, Warszawa 1997; dane węgierskie mówią o dysproporcji: 59 tys. Słowaków i 89 tys. Węgrów.

W powojennej historii Węgier okres sprawowania władzy przez aparat komunistyczny charakteryzował się eliminowaniem więzi etnicznych na rzecz kształtowania uniwersalnego społeczeństwa socjalistycznego. Według M. Kirszenko „oficjalna polityka Związku Radzieckiego ignorowała istnienie mniejszości [...] W krajach realnego socjalizmu mniejszości były pozostawione decyzjom i dobrej lub złej woli władz miejscowych”³⁶. Węgry również realizowały koncepcje asymilacyjne w myśl dyrektyw płynących z Kremla, a Węgierska Partia Komunistyczna w niektórych momentach odwoływała się do haseł nacjonalistycznych czy też antysemickich, zaś opozycyjna Niezależna Partia Drobnych Rolników (Független Kisgazdapárt) sugerowała rewizję granic według klucza etnicznego.

Kolejne rządy komunistów nie traktowały priorytetowo zagadnienia narodowości na Węgrzech; dla porównania: w latach 1950–1968 funkcjonował w centralnej części Siedmiogrodu Autonomiczny Region Węgierski, który Rumuni utworzyli z uwagi na duży udział mniejszości madziarskiej – ponad 77%. Dopiero Akt Końcowy KBWE z 1975 roku (tzw. Wielka Karta Pokoju) zwrócił uwagę Węgrów na zagadnienie mniejszości madziarskiej za granicą. W roku 1980 język niemiecki otrzymał na Węgrzech status języka mniejszości, zaś w 1986 roku ruch intelektualny doprowadził do powołania Instytutu Badania Społeczności Węgierskiej na Obczyźnie. Rumuńska polityka przesiedleń, planowana w Siedmiogrodzie, stała się w 1988 roku katalizatorem manifestacji i ostrego kryzysu dyplomatycznego między Budapesztem a Bukaresztem. Były to już zwiastuny nadchodzących przemian w polityce etnicznej Węgier i pozostałych państw regionu.

Na uwarunkowania historyczne współczesnej polityki etnicznej Węgier nakładają się determinanty ideologiczne i polityczne. Te komponenty towarzyszące kształtowaniu się narodu węgierskiego ewoluowały, ale nie ulega wątpliwości, że w myśli politycznej współczesnych Węgier funkcjonują wątki ideologiczne powstałe w realiach poprzednich epok, z których czerpią współczesne poszczególne frakcje polityczne. Wpływają one na obecne węgierskie stosunki polityczne i podziały społeczne.

Współczesna scena polityczna Węgier ukształtowała się w dużej mierze w obrębie dwóch głównych orientacji ideologicznych wyrosłych w opozycji

³⁶ M. Kirszenko, *Polityka Ukrainy wobec mniejszości narodowych*, w: Z. J. Pietraś, A. Czarnocki (red.), *Polityka narodowościowa państw Europy Środkowowschodniej*, Lublin 1993, s. 188–189.

do komunistycznego reżimu J. Kádára. Nurty – konserwatywno-narodowy (optujący za zachowaniem autonomii politycznej i ekonomicznej) i demokratyczny (kładący nacisk na prawa jednostki) położyły wówczas podwaliny pod przyszły system partyjny, którego nieodłącznym elementem pozostali przedstawiciele dotychczasowej partii rządzącej.

Politolog Zoltán Kiszelly proponuje podział współczesnej węgierskiej sceny politycznej na cztery główne grupy. Pierwsza z nich to partie historyczne: Niezależna Partia Drobnych Rolników i Mieszczan (Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt – FKGP, powstała w 1930)³⁷, Węgierska Partia Socjaldemokratyczna (Magyarországi Szociáldemokrata Párt – MSZDP, założona w 1890), Chrześcijańsko-Demokratyczna Partia Ludowa (Kereszténydemokrata Néppárt – KDNP, założona w 1943). Drugą grupę tworzą partie transformacji systemowej – Węgierskie Forum Demokratyczne (Magyar Demokrata Fórum – MDF, funkcjonowało w latach 1987–2011)³⁸, Związek Wolnych Demokratów (Szabad Demokraták Szövetsége – SZDSZ, założony w 1988), Związek Młodych Demokratów – Węgierski Związek Obywatelski (Fiatal Demokraták Szövetsége – Magyar Polgári Szövetség – Fidesz, założony w 1988)³⁹. Kolejną grupę stanowią partie postkomunistyczne, wywodzące się z Węgierskiej Socjalistycznej Partii Robotniczej (Magyar Szocialista Munkáspárt – MSZMP, założona w 1956): Węgierska Partia Socjalistyczna (Magyar Szocialista Párt – MSZP, założona w 1989) i Koalicja Demokratyczna (Demokratikus Koalíció – DK, założona w 2011).

Ostatnim elementem zaproponowanego podziału są ugrupowania o stosunkowo krótkiej historii, a także nowe ruchy społeczne. Wśród nich są: partia Polityka Może Być Inna (Lehet Más a Politika – LMP, założona w 2009) czy naddunajski odpowiednik polskiej Solidarności – Szolidaritás. Określany jako eurosceptyczny, rewizjonistyczny i populistyczny Ruch na rzecz Lepszych Węgier (Jobbik Magyarorszáért Mozgalom – Jobbik, założony w 1999, od 2007 partia polityczna) bazuje na światopoglądzie dyskredytującym niektóre mniejszości. Jest też ugrupowaniem podkreślającym niesprawiedliwość Traktatu z Trianon i krzewiącym ideę Wielkich Węgier.

Specyfiką współczesnej sceny politycznej Węgier jest pozorna ostrość dychotomii politycznej. Nie jest to zjawisko typowe wyłącznie dla Węgier

³⁷ Obecna nazwa partii to Független Kisgazdapárt

³⁸ Początkowo ruch społeczny, który w 1989 r. przekształcił się w partię polityczną.

³⁹ Wcześniej: Magyar Polgári Párt (Węgierska Partia Obywatelska).

i występuje w innych państwach regionu. W literaturze zauważa się, że „jedną z osobliwości węgierskiego systemu partyjnego jest to, iż granica ideologiczna pomiędzy lewicą a prawicą nie pokrywa się z granicą poglądów gospodarczych tych stronnictw. [...] Pod tym względem lewicowe poglądy [...] prezentują ideologicznie prawicowy Fidesz i Jobbik”⁴⁰. W tym kontekście współczesne uwarunkowania ideologiczne stanowią konglomerat czynników geopolitycznych, ekonomicznych i historycznych, adaptowanych do realiów i oczekiwań elektoratu ulegającego wpływom tychże, są także wypadkową obecnej sytuacji w państwie, regionie i na świecie.

Niezwykle istotny element współczesnej sceny politycznej Węgier stanowią symbole narodowe: insygnia koronacyjne królów i osoba założyciela państwa, św. Stefana I. Często towarzyszy im hasło „Mindent vissza” („wszystko z powrotem”), a więc powrotu do Magna Hungaria św. Stefana, postulujące odzyskanie ziem Słowacji, Siedmiogrodu, Chorwacji i Rusi Zakarpackiej. Współczesna forma rewizjonizmu jest reprezentowana przez Jobbik, widoczna jest także na forum Światowej Federacji Węgrów (Miklós Patrubányi). Wszystkie te elementy stanowią części składowe emocjonalnego dyskursu o kwestiach geopolitycznych i etnicznych nie tylko na użytek wewnętrzny, ale również w relacjach z państwami trzecimi (zwłaszcza Słowacją i Rumunią) oraz Unią Europejską.

Na politykę etniczną każdego państwa, w tym także Węgier, oddziałują w szerokim zakresie czynniki demograficzne, etnogeograficzne oraz wyznaniowe. Ewolucję struktury etnicznej i skład etniczny Węgier w latach 1970–2011 ukazuje tabela 1.

Z tabeli wynika, że od roku 1980 spada liczba ludności Węgier, tak w kontekście kryterium języka ojczystego jak i narodowości. W roku 1980 wynosiła ona 10 mln 709 tys. 463 osoby, w tym Węgrzy: 10 mln 579 tys. 898 osób wg kryterium języka i 10 mln 638 tys. 974 wg narodowości; inne etnosy: 129 tys. 565 osób wg kryterium języka i 70 tys. 489 osób wg narodowości. Według spisów z lat 1990 i 2001 liczby te wynosiły odpowiednio: 10 mln 374 tys. 823

⁴⁰ Szerzej na temat tego zjawiska w Polsce: W. Kieżun, *Patologia transformacji*, Warszawa 2012. O przemianach węgierskich w tym kontekście traktuje: M. Schmidt (red.), *Janusowe oblicze transformacji na Węgrzech 1990–1998*, Warszawa 2001. Zob. także: A. Czyż, S. Kubas, *Doświadczenia węgierskiej transformacji ustrojowej – od Jánosa Kádára do Viktora Orbána*, Katowice 2011. Na gruncie węgierskim o tym zagadnieniu pisał m.in. K. Polányi, *A nagy átalakulás (korunk gazdasági és politikai gyökerei)*, Budapest 2004. Zob. także: P. Schmidt, *A politikai átalakulás sodrában*, Budapest 2008.

i 10 mln 198 tys. 315 obywateli, dla Węgrów: 10 mln 222 tys. 529 i 10 mln 142 tys. 72 wg języka oraz 9 mln 546 tys. 374 i 9 mln 416 tys. 45 osób wg narodowości; pozostałe etnosy: 146 tys. 668 i 170 tys. 767 wg kryterium językowego oraz 232 tys. 751 i 350 tys. 304 wg narodowości; w 2001 roku deklaracji wg kryterium języka nie złożyło 541 tys. 106 obywateli, zaś 570 tys. 537 nie określiło swojej narodowości.

Według ostatniego spisu z roku 2011 liczba ludności Węgiei wynosiła 9 mln 937 tys. 628 osób, przy czym Węgrzy stanowią 83,6% ogólnej liczby mieszkańców. Liczba osób deklarujących przynależność do tej narodowości systematycznie spada, różnica w odniesieniu do spisu powszechnego w 2001 roku wynosi przeszło 800 tys. osób. W spisie z 2011 roku odpowiedzi na pytanie o narodowość nie udzieliło najwięcej osób w centralnych i zachodnich Węgrzech. Istotny jest, w stosunku do spisu z 2001 roku, niemal milionowy wzrost osób, które w ogóle nie określiły swojej narodowości.

Przy analizie danych odnoszących się do wyników spisu z roku 2011 należy jednak uwzględnić kilka ważnych okoliczności. Po pierwsze, ostatni spis powszechny składał się z dwóch elementów: ankiety mieszkaniowej i personalnej. W ankiecie personalnej odpowiedź na pytania dotyczące narodowości, religii oraz chorób przewlekłych i niepełnosprawności nie była obowiązkowa, a jedynie fakultatywna. Z prawa do nieudzielania odpowiedzi związanych z narodowością i językiem skorzystało prawie 1,5 mln osób. Liczba ta, w porównaniu do poprzedniego spisu przeprowadzonego w 2001 roku, wzrosła aż o 900 tys. Kolejnym powodem była możliwość deklarowania podwójnej narodowości – węgierskiej i innej. To samo tyczy się języka ojczystego, jako że można było wskazać dwa języki. Należy tutaj wspomnieć, że w kwestionariuszu, poza narodowością węgierską, zawarto także trzynaście narodowości, o których mowa w załączniku pierwszym do ustawy CLXXIX 2011⁴¹. Poza „oficjalnymi” mniejszościami, uwzględniono także cztery inne narodowości, których ustawy nie obejmują – arabską, chińską, rosyjską i wietnamską. Istniała również możliwość wskazania jeszcze innej, aniżeli jednej z osiemnastu zawartych w formularzu. Z tej możliwości skorzystało przeszło 8 tys. osób.

⁴¹ 2011. évi CLXXIX. törvény ... .

Tabela 1. Liczba ludności Węgier według kryterium języka ojczystego*
i narodowości** w latach 1970–2011

		Liczba zadeklarowanych osób				
		1970	1980	1990	2001	2011
Węgrzy	*	10 152 366	10 579 898	10 222 529	9 546 374	8 409 049
	**		10 638 974	10 142 072	9 416 045	8 314 029
Bułgarzy	*	–	–	1 370	1 299	2 899
	**		–	–	1 358	3 556
Cyganie (Romowie, Bea)	*	34 692	27 915	48 072	48 438	54 339
	**		6 404	142 683	189 984	308 957
Grecy	*	–	–	1 640	1 921	1 872
	**		–	–	2 509	3 916
Chorwaci	*	21 855	20 484	17 577	14 326	13 716
	**		13 895	13 570	15 597	23 561
Polacy	*	–	–	3 788	2 580	3 049
	**		–	–	2 962	5 730
Niemcy	*	33 653	31 231	37 511	33 774	38 248
	**		11 310	30 824	62 105	131 951
Ormianie	*	–	–	37	294	444
	**		–	–	620	3 293
Rumuni	*	12 356	10 141	8 730	8 482	13 886
	**		8 874	10 740	7 995	26 345
Rusini (Łemkowie)	*	–	–	–	113	999
	**		–	–	1 098	3 323
Serbowie	*	11 177	3 426	2 953	3 388	3 708
	**		2 805	2 905	3 816	7 210
Słowacy	*	21 086	16 054	12 745	11 817	9 888
	**		9 101	10 459	17 693	29 647
Słoweńcy	*	3 791	3 142	2 627	3 180	1 723
	**		1 731	1 930	3 025	2 385

		Liczba zadeklarowanych osób				
Ukraińcy	*	–	–	674	4 885	3 384
	**		–	–	5 070	5 633
Bez odpowiedzi i niewyrażona	*	–	–	–	541 106	1 443 840
	**		–	–	570 537	1 455 883
Pozostałe	*	15 083	17 172	8 944	36 270	21 657
	**		16 369	19 640	36 472	28 068
Populacja		10 300 996	10 709 463	10 374 823	10 198 315	9 937 628

Źródło: Table 1.1.6.1. Population by mother tongue, nationality and sex (http://www.ksh.hu/nep-szamlalas/docs/tables/regional/00/00_1_1_6_1_en.xls) [dostęp: 12.05.2014].

Według danych z ostatniego spisu ludności najmniejszy odsetek zadeklarowanych Węgrów mieszka w komitacie Pest (83,9%); generalnie obserwuje się 1–2% różnicy między wschodem a zachodem kraju na niekorzyść tego drugiego. Najwięcej Bułgarów zamieszkuje północną Wielką Nizinę i centralne Węgry; Grecy: komitat Pest oraz centralną Transdanubię; Polacy: komitat Pest, centralną Transdanubię i północne Węgry; Niemcy: Pest i cały obszar Kraju Zadunajskiego; Ormianie: Pest i centralną Transdanubię; Serbowie: południe Wielkiej Równiny i Transdanubii oraz Pest; Słowacy: centralną i zachodnią Transdanubię i Pest; Ukraińcy: północną Wielką Równinę; Chorwaci: zachodnią i południową Transdanubię. Romowie zajmują głównie północne Węgry, północną Wielką Równinę i południową Transdanubię; powyżej 5% mieszkańców stanowią w komitatach Nógrád, Heves, Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg i Somogy (por. mapa 10).

Jednocześnie należy dodać, że według szacunków w krajach sąsiednich zamieszkuje ok. 3 mln Węgrów: w Rumunii – ok. 2 mln, na Słowacji – ponad 500 tys., w Serbii i Czarnogórze – ok. 350 tys., na Ukrainie – 160 tys., w Austrii oraz Chorwacji – po 20 tys. i w Słowenii – 8 tys.⁴²

W kontekście uwarunkowań współczesnej polityki etnicznej Węgier warto jeszcze odwołać się do struktury wyznaniowej, co ukazuje tabela 2. Z zawartych w niej danych wynika, że sukcesywnie maleje liczba wiernych i rośnie liczba respondentów pozostawiających pytanie o wyznawaną wiarę bez odpowie-

⁴² P. Marczewski, *Węgry/ Fiasko referendum o obywatelstwie i prywatyzacji*, dostępne na: http://www.psz.pl?option=com_content&task=view&id=711 [dostęp: 12.04.2014].

dzi. Uwagi wymaga kategoria „inne wyznania”, gdzie odnotowano niemal podwojenie odpowiedzi na przestrzeni dekady 2001–2011. Zamieszczone dane nie uwzględniają spisów z lat 1980 i 1990 – zabrakło bowiem w nich pytania o wyznanie, a kryterium to pojawiło się w spisach z lat 2001 i 2011.

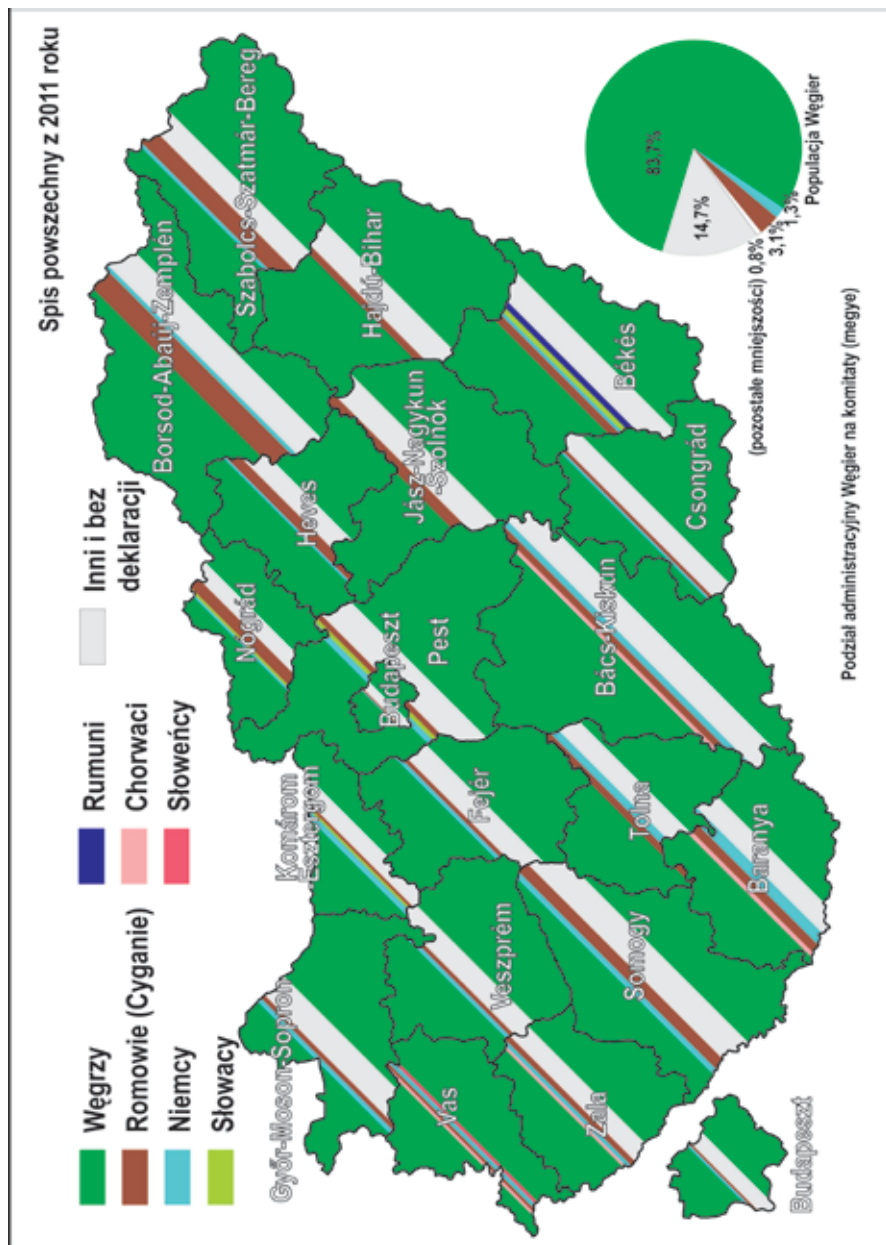
Tabela 2. Struktura wyznaniowa Węgier według spisów powszechnych z lat 1949, 2001 i 2011

Wyznanie	1949	2001	2011
Rzymscy katolicy	6 240 399	5 289 521	3 691 389
Grekokatolicy	248 356	268 935	179 176
Prawosławni	36 015	14 520	13 710
Kalwini	2 014 718	1 622 796	1 153 454
Ewangelicy	482 157	304 705	215 093
Mojżeszowe	133 861	12 871	10 965
Inne wyznania	37 006	96 760	167 231
Nienależący	12 287	1 483 369	1 806 409
Brak odpowiedzi	–	1 104 333	2 698 844
Razem	9 204 799	10 198 315	9 937 628

Źródło: Táblázat 1.1.7.1 A népesség vallás, felekezeti és nemzetiség szerinti, dostępne na: http://www.ksh.hu/nepszamlalas/docs/tablak/teruleti/00/00_1_1_7_1.xls [dostęp:12.05.2014].

Geograficzny układ struktury wyznaniowej kształtuje się następująco: katolicy rzymscy przeważają na całym terenie Węgier, jednak najmniej (9,8%) zamieszkuje ich na obszarze komitatu Hajdú-Bihar oraz Szabolcs-Szatmár-Bereg i Békès (19,3%). W dwóch pierwszych zamieszkuje najwięcej grekokatolików⁴³. Prawosławni zamieszkują głównie południe Alföldu, kalwini – północny Alföld i północne Węgry, luteranie – zachodnią Transdanubię, baptyści – południe Wielkiej Równiny, zaś Świadkowie Jehowy – północne Węgry. Największa koncentracja Kościoła Wiary Ewangelicznej ma miejsce w północnych Węgrzech i północnym Alföldzie, unitarian – centralnych Węgrzech i na południu Alföldu, metodyści dominują w północnych Węgrzech i południowej Transdanubii. Południe Wielkiej Równiny zamieszkuje też najwięcej adwentystów i zielonoświątkowców. Najwięcej osób wyznania mojżeszowego mieszka w komitacie

⁴³ Zob. http://www.ksh.hu/interaktiv/terkepek/mo/vallas_eng.html [dostęp: 20.05.2014].

Mapa 10. Rozmieszczenie mniejszości narodowych na Węgrzech z uwzględnieniem podziału administracyjnego państwa (wg spisu ludności z 2011 roku)

Pest, tu również mieszka *gros* muzułmanów i buddystów. Południe Alföldu to skupisko największej liczby obywateli niedeklarujących przynależności do żadnej religii (21,6%), a w komitacie Pest odnotowano największy odsetek odmawiających odpowiedzi na pytanie o wyznanie (31,9%).

W kontekście ostatniego spisu powszechnego z roku 2011 należy dodać, że podwojeniu uległ odsetek osób, które nie wypowiedziały się na temat wyznania. Wykazał on znaczący spadek zadeklarowanych katolików obojga obrządków oraz wspomniany wzrost w kategorii „inne”. Według spisu z 2011 roku na Węgrzech jest 5 tys. 579 muzułmanów⁴⁴, jednak nieoficjalnie ich liczbę szacuje się na 20–30 tys., w tym studentów uczelni budapeszteńskich. Sugeruje się, że część z nich znajduje się w tej kategorii.

Istotnym determinantem współczesnej polityki etnicznej Węgier są uwarunkowania prawne, tak w wymiarze międzynarodowym jak i wewnętrznym. Ten pierwszy kontekst i wymiar w przypadku węgierskim jest typowy dla zdecydowanej większości państw Europy Środkowo-Wschodniej. Jego istotę zaprezentowano już w rozdziale pierwszym tomu. Należy jedynie przypomnieć, że Węgry podpisały 1 lutego 1995 roku europejską Konwencję ramową o ochronie mniejszości narodowych⁴⁵, która weszła w życie 1 lutego 1998 roku oraz ratyfikowały 21 marca 1995 roku, podpisaną 5 listopada 1992 roku, Europejską kartę języków regionalnych i mniejszościowych⁴⁶.

Niezwykle ważnym procesem stała się regulacja, w formie traktatów lub deklaracji dwustronnych, stosunków z państwami nie tylko ościennymi. Tak zatem kolejno, poczynając od roku 1991, Węgry uregulowały swoje stosunki, w tym także w zakresie kwestii mniejszości narodowych, z:

- a) Ukrainą (Traktat ustanawiający dobrosąsiedzkie stosunki i współpracę z 6 grudnia 1991);

⁴⁴ Zob. 2.1.7.1 *A népesség vallás, felekezeti és fontosabb demográfiai ismérvek szerint, 2011*, dostępne na: http://www.ksh.hu/nepszamlalas/docs/tablak/teruleti/00/00_2_1_7_1.xls [dostęp: 12.05.2014].

⁴⁵ *1999. évi XXXIV. törvény az Európa Tanács Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló, Strasbourgban, 1995. február 1-jén kelt Keretegyezményének kihirdetéséről*, dostępna na: <http://www.mtaki.hu/docs/cd2/Magyarorszag/6-1999-34.htm> [dostęp: 15.05.2014].

⁴⁶ *1999. évi XL. törvény a Strasbourgban, 1992. november 5-én létrehozott Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartájának kihirdetéséről*, dostępna na: <http://www.mtaki.hu/docs/cd2/Magyarorszag/6-1999-40.htm> [dostęp: 15 maja 2014].

- b) Federacją Rosyjską (Deklaracja o zasadach określających współpracę między Republiką Węgier i Federacją Rosyjską odnośnie gwarancji praw narodowych mniejszości z 11 listopada 1992);
- c) Słowenią (Umowa o określeniu specjalnych praw słoweńskiej mniejszości w Republice Węgierskiej i węgierskiej wspólnoty narodowej w Republice Słowenii z 6 listopada 1992, a później Traktat o przyjaźni i współpracy z 1 grudnia 1992);
- d) Chorwacją (Traktat o przyjaznych stosunkach i współpracy z 16 grudnia 1992, a następnie Umowa między Republiką Chorwacką i Republiką Węgierską o ochronie węgierskiej mniejszości w Republice Chorwackiej i chorwackiej mniejszości w Republice Węgierskiej z 5 kwietnia 1995).⁴⁷
- e) Słowacją (Umowa o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy między Republiką Słowacką a Republiką Węgierską z 19 marca 1995)⁴⁸;
- f) Rumunią (Traktat między Rumunią a Węgrami o porozumieniu, współpracy i dobrym sąsiedztwie z 16 września 1996).

Należy dodać, że porozumienia bilateralne zawarły Węgry także z Polską (6 października 1991)⁴⁹, zaś w roku 2003 z Serbią i Czarnogórą⁵⁰.

W szerokim zakresie status mniejszości narodowych, zakres ich praw i obowiązków wynika z prawa wewnętrznego. Składają się nań rozwiązania konstytucyjne, ustawowe oraz wykonawcze, o których jest mowa w różnych częściach niniejszego rozdziału.

O podstawowych zapisach w konstytucji uchwalonej 18 kwietnia 2011 roku i ogłoszonej w dzienniku urzędowym 25 kwietnia⁵¹ była już po części mowa we wprowadzeniu. Należy jeszcze dodać, że obywatele Węgier w jej świetle są równi wobec prawa i mają zagwarantowane prawa podstawowe bez względu na narodowość, język, rasę czy wyznanie. Konstytucja podkreśla wkład mniejszości narodowych w proces rozwoju państwa, przyznając im pra-

⁴⁷ K. Gál, *Bilateral Agreements in Central and Eastern Europe: A New Inter-State Framework for Minority Protection?*, ECMI Working Paper #4, May 1999, dostępna na: http://www.ecmi.de/uploads/tx_lfpubdb/working_paper_4.pdf [dostęp: 20.05.2014].

⁴⁸ Treść umowy została poddana analizie przy omawianiu polityki etnicznej Słowacji.

⁴⁹ Dz. U. 1992, nr 59, poz. 298, dostępny na: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19920590298> [dostęp: 12.05.2014].

⁵⁰ Umowy bilateralne zawarte po 2005 roku dostępne na: http://www.gyh.hu/letoltheto_dokumentumok/nemzetkozi_kapcsolatok/nemzetkozi_ketoldal_u_megallapodasok?pagenum=3 [dostęp: 29.05.2014].

⁵¹ „Magyar Közlöny” nr 43 z 25 kwietnia 2011.

wo do samookreślenia i kultywowania tożsamości, kultury, języka ojczystego (również na polu edukacji), imion i nazw własnych. Znalazł się też w niej ważny zapis: „Zamieszkałe w Republice Węgierskiej mniejszości narodowe i etniczne są współuczestnikami suwerenności ludu: są konstytutywnymi elementami państwa”.⁵²

Ważnym elementem i etapem polityki etnicznej państwa węgierskiego, warunkującym jej istotę, stała się, przyjęta w roku 1993 przez Zgromadzenie Narodowe, ustawa LXXVII – O prawach mniejszości narodowych i etnicznych (*törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól*)⁵³. W myśl jej zapisów do mniejszości należy każdy posiadający obywatelstwo węgierskie członek grupy etnicznej lub narodowej zamieszkującej Węgry od co najmniej wieku. Musi być ona liczebnie mniejsza w stosunku do narodu tytularnego, świadoma odróżniającego ją własnego języka, kultury i tradycji, a także zainteresowana ekspozycją i ochroną tychże (§ 1, pkt 2)⁵⁴. W kolejnych artykułach ustawa wykluczała z katalogu mniejszości: uchodźców, imigrantów, osiedleńców i bezpaństwowców (§ 2), zabraniała wszelkiej dyskryminacji (§ 3), prowadzenia polityki asymilacyjnej, szkodliwych zmian stosunków narodowościowych, prześladowań i wysiedleń (§ 4)⁵⁵. Uwzględniała prawa mniejszości w czynnościach administracyjnych i gwarantowała je na niwie prywatnej, zrównując etnosy w prawach publicznych. Umożliwiała zakładanie partii politycznych i organizacji oraz określała języki mniejszości (§ 42): bułgarski, cygański (*romani* i *beas*), grecki, chorwacki, polski, niemiecki, armeński, rumuński, ruski, serbski, słowacki, słoweński i ukraiński. Ustanawiała lokalnego rzecznika mniejszości i jego kompetencje (§ 40). W § 20 pkt 2 ustawa przyznawała Zgromadzeniu Narodowemu wybór rzecznika praw mniejszości narodowych i etnicznych, którego kandydaturę wysuwa prezydent po konsultacjach z samorządami krajowymi (lub z zarejestrowanym organem reprezentującym interesy mniejszości).

W grudniu 2011 roku Zgromadzenie Narodowe przyjęło nową ustawę o mniejszościach narodowych, która zastąpiła powyżej omówioną. Umożliwia

⁵² *Konstytucja Republiki Węgierskiej...*s. 73.

⁵³ *1993. évi LXXVII. törvény...* Zastąpiła ją opisana powyżej *2011. évi CLXXIX. törvény...*

⁵⁴ Odniesienia do tekstu ustawy na podstawie: *Ustawa o prawach mniejszości narodowych i etnicznych*, dostępna na: http://wspolnotapolska.org.pl/prawa_mniejszosci/art/Ustawa-o-prawach-mniejszosci-narodowych-i-etnicznych,66.html [dostęp: 13.05.2014].

⁵⁵ Państwo zobowiązuje się też do przeciwdziałania takim tendencjom na arenie międzynarodowej. Ten zapis ma m.in. zabezpieczać prawa Węgrów w krajach ościennych i sugeruje wzajemność w tej materii.

ona, w miejscowościach zamieszkałych przez zadeklarowaną minimalną liczbę trzydziestu obywateli należących do jednej z trzynastu oficjalnych mniejszości, przedstawienie na preferencyjnych warunkach ich kandydatów do rad miast i gmin. Państwo węgierskie zobowiązuje się także popierać wszelkie inicjatywy zachowania materialnych obiektów dziedzictwa kulturalnego mniejszości, gwarantuje też prawo do ochrony kultury i języka oraz używania nazw geograficznych i imion własnych w językach narodowych⁵⁶.

Jako że współczesna polityka etniczna Węgier jest w dużej mierze funkcją polityki wobec skupisk węgierskich za granicą, warto jeszcze przywołać rozwiązania prawne budzące kontrowersje w państwach ościennych, w tym ustawę LXVII – O Węgrach zamieszkałych w krajach sąsiednich (*törvény a szomszédos államokban élő magyarokról*)⁵⁷ z 2001 roku, znaną jako tzw. Karta Praw Węgra. Karta jest ważna jedynie na Węgrzech, daje trzymiesięczne prawo do pracy i ubezpieczenia, uprawnia do sfinansowania nauki języka węgierskiego ze środków publicznych, do bezpłatnych studiów i korzystania z bibliotek, stanowi podstawę pomocy finansowej dla instytucji na edukację mniejszości, dotuje rodziców posyłających dzieci do węgierskojęzycznych szkół. Istota tego rozwiązania wynika z artykułu D konstytucji, który czyni państwo odpowiedzialnym za los Węgrów żyjących za granicą, popiera tendencje wspólnotowe i tożsamościowe. Jest też inspiracją do intensyfikacji działań rządu węgierskiego na tym polu, co znalazło wyraz m.in. w nowelizacji ustawy o obywatelstwie Węgrów zamieszkujących poza krajem (26 maja 2010). Zgodnie z ustawą, aby otrzymać obywatelstwo węgierskie, nie ma już obowiązku zdawania odpowiedniego egzaminu, nie trzeba również mieszkać na terenie Węgier, ale wystarczy potwierdzić znajomość języka ojczystego. 31 maja 2010 Zgromadzenie Narodowe przyjęło ustawę o solidarności narodowej, w myśl której diaspora stała się częścią jednolitego narodu węgierskiego.

⁵⁶ Lista przewodniczących samorządów gminnych dostępna na: http://www.polenia.hu/index.php?option=com_contact&view=category&catid=6&Itemid=9 [dostęp: 12.05.2014].

⁵⁷ *2001. évi LXII. törvény a szomszédos államokban élő magyarokról* (Ustawa LXII z 2001 roku o Węgrach zamieszkujących kraje sąsiednie), dostępna na: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0100062. TV [dostęp: 12.05.2014].

11.3. PODMIOTY POLITYKI ETNICZNEJ

Podmioty polityki etnicznej Węgier, ujmując ich ewolucję od roku 1990, są z jednej strony dość typowe dla państw Europy Środkowo-Wschodniej, z drugiej zaś specyficznie dualne, bo nakierowane także na kwestie skupisk ludności węgierskiej poza granicami państwa.

W sierpniu 1990 roku powołano Urząd ds. Mniejszości Narodowych i Etnicznych⁵⁸ (*Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal*)⁵⁹, który działał do 31 stycznia 2007 roku⁶⁰. Zadaniem Urzędu było prowadzenie polityki rządu wobec mniejszości etnicznych, opracowywanie i inicjowanie zmian w prawodawstwie, prowadzenie działalności badawczej, a także usprawnienie komunikacji pomiędzy rządem a poszczególnymi mniejszościami.

Przyjęta w roku 1993 ustawa o prawach mniejszości narodowych i etnicznych stworzyła podstawę do powołania Parlamentarnego Rzecznika Praw Mniejszości Narodowych⁶¹. W świetle tejsze, będącej jednocześnie poprawką do konstytucji, zadaniem Rzecznika była kontrola i badanie nieprawidłowości związanych z prawami mniejszości narodowych i etnicznych, o których powziął on wiadomość, jak również inicjowanie powszechnych i indywidualnych środków ich uzdrowienia⁶². Wart podkreślenia jest fakt, że kompetencje Rzecznika, zgodnie z art. 15 Postanowień Przejściowych Konstytucji, przejął Rzecznik Praw Podstawowych (*Alapvető*), powołany ustawą CXI w 2011 roku, a funkcjonujący od 1 stycznia 2012 roku⁶³. Zastąpił on dotychczasowych czterech oddzielnych Rzeczników Parlamentarnych: Praw Obywatelskich, Praw Mniejszości Narodowych, Przyszłych Pokoleń oraz Prywatności. Dotychczasowy Rzecznik Praw Mniejszości Narodowych stał się zastępcą Rzecznika Praw Podstawowych ds.

⁵⁸ 34/1990. (VIII. 30.) *Korm. rendelet a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatalról* (Rozporządzenie Rządu 34/1990. [VIII. 30.] o Urzędzie ds. Mniejszości Narodowych i Etnicznych), dostępny na: http://dediserver.eu/hosting/ethnodoc/data/H_19900830-1.pdf [dostęp: 5.05.2014].

⁵⁹ Pierwszym przewodniczącym Urzędu był János Wolfart, który funkcję tę pełnił do roku 1995.

⁶⁰ 363/2006. (XII. 28.) *Korm. Rendelet* (Rozporządzenie Rządu 363/2006. [XII. 28.]), dostępne na: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0600363.KOR [dostęp: 5.05.2014].

⁶¹ 1993. évi LIX. törvény....

⁶² *Konstytucja Republiki Węgierskiej...*, s. 54–55.

⁶³ Strona urzędu: <http://www.kisebbségiombudsman.hu> [dostęp: 8.05.2014].

Obrony Praw Mniejszości Narodowych. Określeni przez ustawę zasadniczą zastępcy Rzecznika „działają na rzecz ochrony praw przyszłych pokoleń i żyjących na Węgrzech mniejszości narodowych”⁶⁴. Jednocześnie, w myśl nowej konstytucji, mianowano komisarza ds. praw mniejszości – została nim prawnik Elisabeth Sándor-Szalay⁶⁵ (17 października 2013).

Zasadniczy wpływ na charakter wewnętrznej polityki etnicznej Węgier ma, zajmujące się od 2010 roku sprawami narodowości, Ministerstwo Zasobów Ludzkich (Emberi Erőforrások Minisztériuma). Jest to swego rodzaju superresort powstały z połączenia trzech ministerstw: Ministerstwa Edukacji i Kultury, Ministerstwa Zdrowia oraz Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej. W jego ramach utworzono Sekretariat ds. Religii, Narodowości i Społeczeństwa Obywatelskiego, na którego czele stoi obecnie Sekretarz Stanu⁶⁶. Natomiast sprawami związanymi z rodakami żyjącymi poza granicami Węgier zajmuje się Sekretariat ds. Polityki Narodowej, działający w Ministerstwie Administracji Publicznej i Sprawiedliwości. Pracami Sekretariatu kieruje osobiście wicepremier⁶⁷.

Kończąc uwagi dotyczące podmiotów polityki etnicznej, należy dodać, że podbudowy naukowej na jej potrzeby dostarcza Instytut Badawczy Polityki Narodowej (Nemzetpolitikai Kutatóintézet)⁶⁸, utworzony 25 listopada 2011 roku. Ten swego rodzaju *think tank*, opracowujący rozwiązania przydatne decydentom politycznym, integruje i prowadzi badania nad mniejszościami i polityką narodową.

11.4. KONCEPCJE I REALIZACJA POLITYKI ETNICZNEJ

Przystępując do analizy tak koncepcji współczesnej polityki etnicznej Węgier, jak i etapów jej realizacji, należy poczynić kilka uwag. Tak więc, po pierwsze, uzasadniona jest chyba teza, że w przypadku tego państwa polityka ta ma przede wszystkim wymiar zewnętrzny, skierowany do skupisk węgierskich

⁶⁴ Biuro rzecznika: <http://www.ajbh.hu/en/web/ajbh-en/> [dostęp: 8.05.2014].

⁶⁵ <http://www.ajbh.hu/en/web/ajbh-en/erzsebet-sandor> [dostęp: 8.05.2014].

⁶⁶ W angielskim tłumaczeniu nazwy Sekretariatu pojawia się określenie „Minorities”, na którego stosowanie w angielskiej literaturze autor zwracał uwagę.

⁶⁷ Więcej na stronie: <http://www.kormany.hu/hu/kozigazgatasi-es-igazsagugyi-miniszterium/nemzetpolitika-ert-felelos-allamtitkarsag> [dostęp: 15.05.2014].

⁶⁸ <http://bgazrt.hu/npki>.

w krajach ościennych, a dopiero w drugiej kolejności do wewnątrz. Po drugie, w przypadku realizacji polityki etnicznej Węgier wskazanie konkretnych etapów *sensu stricto* jest sprawą niebywale trudną. Wynika to z faktu wprowadzenia kompleksowych uregulowań dotyczących praw mniejszości narodowych już na początku funkcjonowania wolnych Węgier, tj. w latach 1989–1993. Wtedy to jednym dokumentem, wspomnianą wyżej ustawą LXXVII z 1993 roku, uregulowano w zasadzie wszystkie najważniejsze obszary. Kolejne akty prawne zazwyczaj dookreślały obowiązujące już rozwiązania oraz były wobec siebie komplementarne. Po trzecie zaś, trzeba się chyba zgodzić z poglądem obecnym w literaturze przedmiotu, że „w zakresie regulacji statusu mniejszości narodowych Węgry były liderem w grupie państw, w których po 1989 roku dokonała się transformacja ustrojowa”⁶⁹. Jeszcze przed rozpoczęciem kadencji parlamentu z lat 1990–1994 trójstronny⁷⁰ Narodowy Okrągły Stół (1989), który rozpoczął okres budowania węgierskiej demokracji, wypracował kompromis także w kwestiach etnicznych. W tym okresie po pierwszych wolnych wyborach do Zgromadzenia Narodowego rządy sprawowała centroprawicowa koalicja złożona z Węgierskiego Forum Demokratycznego (MDF), Węgierskiej Partii Drobnych Rolników (FKgP) i Chrześcijańsko-Demokratycznej Partii Ludowej (KDNP), przy znaczącej przewadze posłów MDF. Prezydentem Węgier został Árpád Göncz, a premierem József Antall⁷¹. W warstwie ideologicznej odwoływano się wtedy do wartości chrześcijańskich i narodowych oraz do tradycji politycznych sprzed okresu komunistycznego. W kwestii narodowościowej rząd Antalla podkreślał etyczny wymiar wspierania Węgrów zamieszkujących za granicą, co było zbieżne z linią polityczną pozostałych członków koalicji. István Csurka (MDF, od 1993 MIÉP) reprezentował w tym układzie najbardziej radykalną frakcję narodową, mobilizując przeciw sobie lewą stronę sceny parlamentarnej. Powołano wówczas inicjatywę pod nazwą Karta Demokratyczna, stanowiącą polityczne forum obrony przed nacjonalizmem.

Pierwsze prace nad dokumentem, mającym na celu uregulowanie praw mniejszości narodowych, ruszyły w kwietniu 1989 roku na zlecenie Ministerstwa Sprawiedliwości. W lutym 1990 roku András Baka przedstawił pierwszy projekt o nazwie „liberalne podejście”. Co istotne, na początku rozmów dotyczących

⁶⁹ G. Janusz, *Dwustronne porozumienia o prawach mniejszości jako nowa jakość ochrony mniejszości w Europie na przełomie XX i XXI wieku*, „Forum Politologiczne” t. 5 2007, s. 65.

⁷⁰ MSZMP, Okrągły Stół Opozycji (EKA) i Trzecia Strona (satelity MSZMP).

⁷¹ Od grudnia 1993 szefem rządu był P. Boross.

uregulowania kwestii mniejszości rozpatrywano nawet ewentualność tworzenia autonomii, jednak pomysły te nigdy nie zostały wcielone w życie. Początkowe projekty nie były akceptowane przez mniejszości także z powodu bardzo słabej ich instytucjonalizacji oraz rozproszenia. Część mniejszości nie miała jeszcze zarejestrowanych przedstawicielstw, co niezwykle utrudniało prowadzenie jakichkolwiek wiążących rozmów. Ówczesny premier József Antall⁷², dla którego był to jeden z priorytetów, osobiście zaangażował się w przygotowanie ustawy narodowościowej. Wtedy sprawami mniejszości zaczęła zajmować się Kancelaria Premiera. W sierpniu 1990 roku powołano Urząd ds. Mniejszości Narodowych i Etnicznych⁷³ (*Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal*)⁷⁴, który działał do 31 stycznia 2007 roku⁷⁵. Jego zadaniem było prowadzenie polityki rządu wobec mniejszości etnicznych, opracowywanie i inicjowanie zmian w prawodawstwie, prowadzenie działalności badawczej, a także usprawnienie komunikacji pomiędzy rządem a poszczególnymi mniejszościami.

Poprawkami wprowadzonymi 24 sierpnia 1990 roku zmieniono konstytucję z roku 1949 (*A Magyar Népköztársaság Alkotmánya*), także w kontekście kwestii etnicznych. Artykułem 68 wprowadzono zapis: „Zamieszkałe w Republice Węgierskiej mniejszości narodowe i etniczne są współuczestnikami suwerenności ludu: są konstytutywnymi elementami państwa”⁷⁶. Gwarantował m.in. możliwość ich uczestnictwa w życiu publicznym, kultywowania własnej kultury i używania imion własnych (pkt 2), a także czynił je współuczestnikami suwerenności ludu. Ponadto zapewniał im przedstawicielstwo, możliwość tworzenia samorządów na szczeblu lokalnym i państwowym, określał też warunek do zatwierdzenia ustawy dotyczącej mniejszości – konieczność uzyskania dwóch trzecich głosów parlamentu. Na podstawie paragrafu 27 członkowie Zgromadzenia Krajowego mogli zwracać się z pytaniami do Parlamentarnego

⁷² József Antall, lider MDF, powołany został na funkcję premiera 23 maja 1990 roku.

⁷³ 34/1990. (VIII. 30.) *Korm. rendelet a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatalról* (Rozporządzenie Rządu 34/1990. [VIII. 30.] o Urzędzie ds. Mniejszości Narodowych i Etnicznych), dostępny na: http://dediserver.eu/hosting/ethnodoc/data/H_19900830-1.pdf, [dostęp: 5.05.2014].

⁷⁴ Pierwszym przewodniczącym Urzędu był János Wolfart, który funkcję tę pełnił do roku 1995.

⁷⁵ 363/2006. (XII. 28.) *Korm. Rendelet* (Rozporządzenie Rządu 363/2006. [XII. 28.]), dostępne na: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0600363.KOR [dostęp: 5.05.2014].

⁷⁶ *Konstytucja Republiki Węgierskiej...s.73.*

Rzecznika Praw Mniejszości Narodowych i Etnicznych. Rozdział V ustanawiał Parlamentarnego Rzecznika Praw Mniejszości Narodowych i Etnicznych, który funkcjonował niezależnie od instytucji ombudsmána. Powoływany przez Zgromadzenie Krajowe Rzecznik monitorował kwestie etniczne i reagował na wszelkie zgłaszane naruszenia związane z prawami mniejszości, a także występował z inicjatywami dotyczącymi tego obszaru działalności państwowej.

Także w 1990 roku ustawą LXIV⁷⁷ zabezpieczono prawa mniejszości etnicznych w wyborach samorządowych. Rozdział XI, zatytułowany *Ochrona praw mniejszości narodowych i etnicznych*, zapewniał między innymi, że karty do głosowania powinny być dostępne w językach danych mniejszości. W kolejnej ustawie o samorządzie lokalnym⁷⁸ wpisano obowiązek zapewnienia i egzekwowania praw mniejszości narodowych i etnicznych.

Premier József Antall doprowadził do zebrania się, 30 stycznia 1991 roku, Okrągłego Stołu ds. Mniejszości Narodowych i Etnicznych, którego celem było wypracowanie kompleksowych rozwiązań prawnych. Jego inicjatorami było dziewięć organizacji narodowościowych, a w lecie tegoż roku w obradach brało udział już 20 organizacji, w tym Polskie Stowarzyszenie Kulturalne im. Józefa Bema⁷⁹. Swoje prace Okrągły Stół zakończył w 1993 roku. Prezydent Árpád Göncz tak ocenił działania Okrągłego Stołu, po przegłosowaniu 7 lipca 1993 roku Ustawy Narodowościowej LXXVII: „Okrągły Stół jest wyjątkowym aktem politycznym, wyrazem istnienia społeczeństwa obywatelskiego. [Okrągły Stół – D.H.] był zdolny do zmobilizowania i zintegrowania mniejszości narodowych oraz etnicznych, żyjących na Węgrzech, a także sprawienia, aby ich interesy były reprezentowane także poprzez współpracę z rządem, partiami politycznymi i mediami. [...] Jest to przykład harmonijnych negocjacji oraz współpracy opartej na wzajemnym zrozumieniu”⁸⁰.

⁷⁷ 1990. évi LXIV. törvény a helyi önkormányzati képviselők és polgármesterek választásáról (Ustawa LXIX o wyborze przedstawicieli do samorządów lokalnych oraz burmistrzów), dostępna na: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=8720> [dostęp: 5.05.2014].

⁷⁸ 1990. évi LXV. törvény a helyi önkormányzatokról (Ustawa LXV. z 1990 roku o Samorządzie lokalnym), dostępna na: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=8721> [dostęp: 5.05.2014].

⁷⁹ B. Dobos, *A kisebbség joga. Kisebbségi törvénykezés Magyarországon (1988-2006)*, Budapest 2011, s. 147.

⁸⁰ T. Doncsev, *A magyarországi kisebbségi törvény*, „Kisebbségkutatás” nr 1/2004, dostępny na: http://www.hhrf.org/kisebbségkutatás/kk_2004_01/cikk_nyomtatás.php?id=1020 [dostęp: 4.05.2014].

Efektem trzyletniej pracy był niezwykle ważny dokument, a więc wielokrotnie przytaczana już Ustawa LXXVII z 1993 roku o prawach mniejszości narodowych i etnicznych (pamiętajmy o tym, że w obecnej ustawie terminu „mniejszość” w ogóle się nie używa), a także Ustawa LXXIX o edukacji publicznej⁸¹ i Ustawa LIX z 1993 roku, powołująca Parlamentarnego Rzecznika Praw Mniejszości Narodowych⁸². Były to fundamentalne dla mniejszości narodowych akty prawne. Za Ustawą LXXVII głosowało aż 96,5% parlamentarzystów. Ustawa o edukacji publicznej już w preambule zawierała prawo mniejszości do swobodnego nauczania w swoich językach narodowych.

Ustawa LXXVII – O prawach mniejszości narodowych i etnicznych (*törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól*)⁸³ była unikalnym dokumentem w skali środkowoeuropejskiej i światowej – położyła podwaliny pod samorządność mniejszościową. Jej zapisy zostały już w tym rozdziale dokładnie omówione.

W wyborach parlamentarnych w 1994 roku zwycięstwo odnieśli reprezentanci lewicy węgierskiej (MSZP), tworząc z SZDSZ rząd koalicyjny z Gyulą Hornem jako premierem. Kontynuował on politykę poprzedniej ekipy, zawarł też umowy bilateralne ze Słowacją i Rumunią, skrytykowane przez opozycję, zwłaszcza FKgP. Za rządów tej koalicji zmieniono regulamin parlamentu, dopuszczając używanie w trakcie posiedzeń języka narodowego danego parlamentarzysty, w przypadku gdy nie zna on języka węgierskiego. Polecono także zapewnienie mu tłumaczenia symultanicznego w trakcie całego posiedzenia⁸⁴. W kolejnym roku (1995) podjęto szereg działań regulujących kwestię praw mniejszości. Utworzono Fundację na rzecz Mniejszości Etnicznych i Narodowych Zamieszkałych na Węgrzech⁸⁵ z budżetem 70 milionów Ft,

⁸¹ 1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról (Ustawa LXXIX. z 1993 roku o edukacji publicznej), dostępna na: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99300079. TV [dostęp: 5.05.2014].

⁸² 1993. évi LIX. törvény...

⁸³ 1993. évi LXXVII. törvény... Zastąpiła ją opisana powyżej 2011. évi CLXXIX. törvény...

⁸⁴ 46/1994. (IX. 30.) OGY határozat a Magyar Köztársaság országgyűlésének Házasabályáról, (46/1994. [IX. 30.] Zmiana regulaminu parlamentu), dostępna na: http://www.mtaki.hu/docs/cd2/Magyarorszag/Nyelvhasznalat_reszl_hu.htm#46/1994._h%C3%A1lzasab%C3%A1ly [dostęp: 10.05.2014].

⁸⁵ 2187/1995. (VII. 4.) Korm. határozat a Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségért Közalapítvány létrehozásáról, Rozporządzenie 2187/1995. (VII. 4.) dotyczące stworzenia Fundacji na rzecz mniejszości etnicznych i narodowych zamieszkałych na Węgrzech), dostępne na: <http://www.mtaki.hu/docs/cd2/Magyarorszag/6-kkalapitv.htm> [dostęp: 10.05.2014].

której celem było wspieranie mniejszościowych organizacji samorządowych. Kolejnym rozporządzeniem ustanowiono Dzień Mniejszości, przypadający 18 grudnia⁸⁶. W rozporządzeniu znalazł się zapis: „Rząd Republiki Węgierskiej, którego stanowisko wobec statusu mniejszości, ochrony i egzekwowania jego praw, jest wskazaniem stopnia demokracji”. Wprowadzono także specjalną nagrodę, wręczaną corocznie w Dniu Mniejszości w wysokości 200 000 Ft⁸⁷. Nagrodę przyznawano wybitnym osobistościom życia publicznego, politycznego, naukowego czy kulturalnego. Kapituła składała się z 13–15 członków. Nagrodę mogli otrzymać także aktywni członkowie węgierskiej mniejszości, działający poza granicami Węgier. Ważne znaczenie miało kolejne rozporządzenie dotyczące Zasad realizowania polityki edukacyjnej mniejszości narodowych i etnicznych⁸⁸. Zapisano w nim, że edukacja realizowana przez mniejszości narodowe i etniczne jest integralną częścią systemu szkolnego państwa, dlatego winna uwzględniać ogólne podstawy programowe przyjęte na Węgrzech.

Rząd powołał w 1995 roku Radę Koordynacyjną ds. Romów, zaś w latach 1994–1995 powstało 477 romskich samorządów lokalnych, podczas gdy pozostałe dwanaście mniejszości miało ich ogółem 261⁸⁹.

W roku 1995 rząd podpisał kilka umów międzynarodowych, w tym zawarł Traktat o dobrosąsiedztwie i przyjaznej współpracy między Słowacją i Węgrami (19 marca) oraz porozumienie chorwacko-węgierskie⁹⁰ (Umowa między Republiką Chorwacką i Republiką Węgierską o ochronie węgierskiej

⁸⁶ 116/1995. (IX. 28.) *Korm. rendelet a Kisebbségnek Napjáról* (Rozporządzenie 116/1995. [IX. 28.] dotyczące Dnia Mniejszości), dostępne na: <http://www.mtaki.hu/docs/cd2/Magyarorszag/6-1995-1128kr.htm> [dostęp: 10.05.2014].

⁸⁷ 1/1995. (IX. 28.) *ME rendelet a Kisebbségért Díj alapításáról* (Rozporządzenie 1/1995. [IX. 28.] dotyczące ustanowienia nagrody na rzecz mniejszości), dostępne na: http://www.mtaki.hu/docs/cd2/Magya_rorszag_/6-12.htm [dostęp: 10.05.2014].

⁸⁸ 130/1995 (X. 26.) *Korm. rendelet A Nemzeti alaptanterv kiadásáról* (Rozporządzenie 130/1995 [X. 26.] dotyczące Narodowej podstawy programowej), dostępne na: http://www.mtaki.hu/docs/cd2/Magyarorszag/Nyelvhasznalat_reszl_hu.htm#130/1995%20%28X.%2026.%29%20Korm.%20rendelet [dostęp: 10.05.2014].

⁸⁹ *Gypsies/Roma* in Hungary*, s. 5, dostępna na: http://www.mfa.gov.hu/NR/rdonlyres/05DF7A51-99A5-4BFE-B8A5-210344C02B1A/0/Roma_en.pdf [dostęp: 20.05.2014].

⁹⁰ Oryginalne teksty porozumień z Chorwacją: *Magyar-horvát kétoldalú dokumentumok*, dostępne na: <http://adattar.adatbank.transindex.ro/Horvatorszag/Magyar-horvat.htm> [dostęp: 20.05.2014].

mniejszości w Republice Chorwackiej i chorwackiej mniejszości w Republice Węgierskiej z 5 kwietnia)⁹¹. 16 września 1996 roku podpisał Traktat między Rumunią a Węgrami o porozumieniu, współpracy i dobrym sąsiedztwie, który w zawartej klauzuli mniejszościowej deklarował w art. 14 równy status obywateli i tolerancyjne traktowanie bez względu na ich wyznanie, pochodzenie etniczne, kulturę czy język. Jednocześnie akcentował prewencyjną rolę państw w odniesieniu do potencjalnych aktów wrogości i dyskryminacji na tym tle. Powyższe ustalenia podlegały uszczegółowieniu w kolejnym artykule, który odnosił się do Konwencji ramowej Rady Europy o ochronie mniejszości narodowych, zapewniono wzajemne respektowanie praw mniejszości stron traktatu. Podpisanie umowy było zwieńczeniem zabiegów podjętych jeszcze przez poprzedniego premiera, który przyjął konfrontacyjną retorykę w odniesieniu do klauzuli mniejszościowej. Horn postanowił położyć nacisk na aspekt kooperacyjny tego dokumentu.

W roku 1996 dokonano nowelizacji kodeksu karnego, w którym zaostrzono kary za dyskryminację na tle narodowościowym, a także uzupełniono formy dyskryminacji⁹². Przyjęto także ustawę o radiofonii i telewizji⁹³, która zapewniła mniejszościom dostęp do publicznego radia i telewizji. Jej art. 26 stwierdzał, że „nadawca publiczny ma obowiązek promowania kultury mniejszości narodowych i etnicznych”, a także „regularnych informacji w języku ojczystym”⁹⁴.

W kolejnym roku przyjęto nową ordynację wyborczą⁹⁵, która zawierała procedury przeprowadzania m.in. wyborów do samorządów lokalnych. Ordynacja uwzględniała prawa mniejszości narodowych. W roku 1997 rząd przyjął średnioterminową strategię poprawy sytuacji socjalnej Romów, aby wpłynąć pozytywnie na ich status społeczny.

⁹¹ K. Gál, *Bilateral Agreements in Central and Eastern Europe: A New Inter-State Framework for Minority Protection?*, ECMI Working Paper #4, May 1999, dostępna na: http://www.ecmi.de/uploads/tx_lfpubdb/working_paper_4.pdf [dostęp: 20.05.2014].

⁹² 2012. évi C. törvény....

⁹³ 1996. évi I. törvény a rádiózásról és televíziózásról (Ustawa I z 1996 roku o radiofonii i telewizji), dostępna na: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=9289> [dostęp: 10.05.2014].

⁹⁴ Tamże.

⁹⁵ 1997. évi C. törvény a választási eljárásról (Ustawa C z 1997 roku o ordynacji wyborczej), dostępna na: <http://www.mtaki.hu/docs/cd2/Magyarország/6-1997-100.htm> [dostęp: 5.05.2014].

Wybory do Zgromadzenia Narodowego na lata 1998–2002 wygrał Fidesz, nieznacznie wyprzedzając MSZP. Na czele rządu utworzonego z FKgP oraz MDF stanął Viktor Orbán. W prowadzonej polityce położono nacisk na rozwój klasy średniej i wartości obywatelskie, a także na politykę prorodzinną. W kwestiach gospodarczych premier cofnął pewne reformy poprzednika (opłaty za studia) i podwyższył wydatki socjalne. Utrzymano kurs zorientowany na węgierską diasporę, czego efektem była ustawa o Węgrach mieszkających w państwach ościennych LXII z 2001 roku⁹⁶ (bez konsultacji z tymi krajami). W jej myśl państwo wspomagało finansowo rodaków za granicą. Fidesz powołał również Centrum ds. Kreowania Wizerunku Kraju⁹⁷. W tym okresie sprawowania rządów gabinet Orbána reprezentował stanowisko *stricte* ideologiczne, odmawiając statusu Węgra każdemu obywatelowi niepodzielającemu jego wizji państwa. Również MIÉP (14 deputowanych) zaznaczył swoją negatywną obecność na tym polu. Prawo Stanu nadało Węgom za granicą obywatelstwo i paszporty, co stało się przyczyną sprzeciwów państw ościennych i UE.

W polityce etnicznej niezwykle uwagę zwracano w tym okresie na kwestię integracji społeczności romskiej. W roku 1999 przyjęto dwa dokumenty: pierwszym była Uchwała o średniookresowym pakiecie środków do poprawy warunków życia i sytuacji socjalnej społeczności romskiej⁹⁸, drugim zaś – Uchwała o utworzeniu Międzyresortowej Komisji ds. Romów⁹⁹. Wymowne było też to, że ówczesny Rzecznik Praw Mniejszości – Ernő Kállai – z pochodzenia był Romem, zaś liczba lokalnych samorządów Romów węgierskich wzrosła do 764. Kulminacją polityki etnicznej w tej kadencji stała się Ustawa o narodowościach nr CLXXIX, uchwalona w 2011 roku¹⁰⁰, o której mowa była powyżej.

⁹⁶ 2001. évi LXII. Törvény....

⁹⁷ Tamże.

⁹⁸ 1047/1999. (V. 5.) Korm. határozata a cigányság életkörülményeinek és társadalmi helyzetének javítására irányuló középtávú intézkedéscsomagról szóló, (Uchwała 1047/1999. [V.5] dotycząca Średniookresowego pakietu środków do poprawy warunków życia i sytuacji socjalnej społeczności romskiej, dostępna na: <http://nemzetisegek.hu/etnonet/kodex/koztavu.htm> [dostęp: 5.05.2014].

⁹⁹ 1048/1999. (V.5.) Korm. határozata a Cigányügyi Tárcaközi Bizottság létrehozásáról, (Uchwała 1048/1999 [V.5.] dotyczące utworzenia Międzyresortowej Komisji ds. Romów, dostępne na: <http://www.mtaki.hu/docs/cd2/Magyarország/6-cigany2.htm> [dostęp: 5.05.2014].

¹⁰⁰ 2011. évi CLXXIX. törvény....

Po zwycięstwie w wyborach do Zgromadzenia Narodowego na okres 2002–2006 większościowa lewicowo-liberalna koalicja MSZP i SZDSZ powołała na stanowisko premiera Pétera Medgyessyego. Ten rząd wypracował w 2004 roku strategię polityki wobec Romów, a rok później przyłączył się do dziewięciu państw regionu, które opracowały koncepcję działania wobec tej mniejszości na lata 2005–2015. Jednocześnie opozycyjny Fidesz zaproponował organizacji romskiej Lungo Drom dwa miejsca na krajowej liście wyborczej dla jej kandydatów do parlamentu i oddelegował posła o pochodzeniu romskim do Parlamentu Europejskiego – została nim Livia Járóka¹⁰¹.

Za rządów koalicji lewicowo-liberalnej w kolejnej kadencji Zgromadzenia Narodowego, w roku 2007, uruchomiono czwarty program węgierskiego radia, pod nazwą: „Programy mniejszości” (Nemzetiségi adások). Jego program w całości wypełniony jest treściami kulturalnymi i informacyjnymi, przygotowywanymi przez poszczególne mniejszości. Program nadaje codziennie w godzinach 8.00–20.00. Główna siedziba programu mieści się w Budapeszcie, natomiast lokalne redakcje mieszczą się w Miskolcu, Szegedzie i Pécsu¹⁰².

Po zwycięskich wyborach koalicji Fideszu i KDNP w 2010 roku ukształtowała się większość wystarczająca do zmiany konstytucji. Dzięki jej przewadze parlamentarnej Zgromadzenie Krajowe przyjęło nową konstytucję Węgier 18 kwietnia 2011 roku. Nie obyło się bez kontrowersji wokół samego projektu, za którym głosowało 262 posłów (na 386). Dotyczyły one braku referendum konstytucyjnego (przeprowadzono konsultacje społeczne), stroniczości ankiet konsultacyjnych i krótkiego czasu procedury legislacyjnej.

Znaczącą zmianą w odniesieniu do poprzedniej konstytucji stało się wprowadzenie urzędu Rzecznika Praw Podstawowych¹⁰³, przy czym jego zastępcy otrzymali kompetencję działania „na rzecz ochrony praw przyszłych pokoleń i żyjących na Węgrzech mniejszości narodowych”. Podczas kadencji tego parlamentu znowelizowano ustawę o obywatelstwie Węgrów żyjących poza granicami kraju, upraszczając procedurę jego otrzymania. Należy tu dodać, że rząd Orbána przyjął 31 maja 2010 roku ustawę o solidarności narodowej, według której wszystkie diaspory węgierskie należą do niepodzielnego narodu węgierskiego. Rok później została wypracowana Narodowa Strategia Integracji

¹⁰¹ Zob. <http://www.jarokalivia.hu/> [dostęp: 29.05.2014].

¹⁰² Strona programu IV węgierskiego radia: <http://www.mediaklikk.hu/nemzetisegiadasok/> [dostęp: 15.05.2014].

¹⁰³ Biuro rzecznika: <http://www.ajbh.hu/en/web/ajbh-en/> [dostęp: 8.05.2014].

Spółecznej, umiejscawiająca zagadnienie ubóstwa Romów w szerszym kontekście działań rządowych przeciwko wykluczeniu społecznemu¹⁰⁴. Znowelizowana w 2011 roku ustawa o wyborze posłów¹⁰⁵ dała mniejszościom narodowym prawo do wystawiania list krajowych, a także zapewniła, że w przypadku nieuzyskania mandatu lider każdej z list narodowości zostanie rzecznikiem danej narodowości w parlamencie. Jego zadaniem jest opiniowanie projektów prawnych oraz zgłaszanie propozycji zmian legislacyjnych.

W roku 2011 rząd Orbána, w ramach kampanii społecznej mającej odwrócić niekorzystny trend demograficzny, wprowadził progresywne ulgi podatkowe dla rodzin wychowujących dzieci. Uchwalił również progresywny zasiłek rodzinny bez względu na narodowość i dochód członków gospodarstwa domowego, jednak pod warunkiem utrzymania ponad 50% frekwencji szkolnej przez dzieci je zamieszkujące. To obwarowanie edukacyjne koreluje z programem aktywizacji dzieci romskich w ramach wspomnianej Narodowej Strategii Integracji Społecznej, a jako takie jest nieraz postrzegane jako element nacisku, tym bardziej że kolejnym warunkiem otrzymania zasiłku jest utrzymanie porządku w granicach posesji. Rząd kontynuował też przyjętą linię postępowania wobec mniejszości węgierskiej poza granicami kraju i ten aspekt zaczął dominować w węgierskiej polityce etnicznej. Jednocześnie antyunijna retoryka premiera wzmogła się, a media obiegała wypowiedź: „Taki lud, półazjatycki jak my, potrafi zjednoczyć się raczej za pomocą siły”¹⁰⁶.

Szczególnie widoczna stała się aktywność rządu w kontekście diaspory węgierskiej na Ukrainie, czego motywem przewodnim była likwidacja ukraińskiej ustawy językowej. W maju 2014 roku premier stwierdził, że Węgrzy, którzy zamieszkują na terytorium Ukrainy (ok. 150 tys.), powinni otrzymać autonomię i podwójne obywatelstwo¹⁰⁷. Mniejszość węgierska na Zakarpaciu

¹⁰⁴ Zob. B. Olszewski, *Węgierska Narodowa Strategia Integracji Społecznej wobec Romów*, w: E. Szyszlak, T. Szyszlak (red.), *Kwestia romska w polityce państw i w stosunkach międzynarodowych*, Wrocław 2012.

¹⁰⁵ *2011 évi CCIII. törvény az országgyűlési képviselők választásáról*, (Ustawa CCIII z 2011 o wyborze posłów do parlamentu), dostępna na: http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=142940 [dostęp: 8.04.2014].

¹⁰⁶ Cyt. za: *Viktor Orbán: Węgrzy to pół-Azjaci, którzy potrzebują twardej ręki*, dostępny na: <http://www.studium.uw.edu.pl/?post/13914> [dostęp: 20.08.2014].

¹⁰⁷ *Orbán ponawia żądania autonomii dla Węgrów na Ukrainie*, komunikat Polskiej Agencji Prasowej, dostępny na: <http://www.rp.pl/artukul/1110610.html?print=tak&p=0> [dostęp: 20.08.2012].

nie tylko zgodziła się z tą propozycją, planując proklamowanie Zakarpackiej Konfederacji Regionalnej Narodów Węgierskiego i Rusińskiego, ale monituje ponadto w sprawie reprezentacji posłów węgierskich w Radzie Najwyższej Ukrainy, a wszystko to przy poparciu ministra spraw zagranicznych Węgier. Równoległe rząd kontynuuje otwarcie na Wschód, tzw. politykę wschodnich wiatrów, jednak w przeciwieństwie do poprzedniej kadencji skupiając się wyłącznie na kwestiach ekonomicznych.

Kończąc analizę etapów realizacji polityki etnicznej władz węgierskich, należy zwrócić uwagę na jej główny cel: stworzenie takich możliwości działania dla mniejszości narodowych egzystujących na Węgrzech, jakich oczekują skupiska Węgrów w państwach ościennych. Stąd m.in. bardzo rozległe i liberalne prawodawstwo, które często nie jest w takim kształcie potrzebne narodowościom zamieszkującym Węgry. Prowadzi to niejednokrotnie do nadużyć, np. w samym Budapeszcie samorządy wszystkich 13 mniejszości są zarejestrowane praktycznie w każdej dzielnicy. Oznacza to, że w samej stolicy funkcjonuje 366 samorządów, a w skali kraju daje to ok. 3850 samorządów, które mogą otrzymywać dotacje¹⁰⁸. Jest to jednak cena, jaką są w stanie ponieść Węgrzy za wypracowywanie i realizację modelowych rozwiązań, których domagają się od państw sąsiadujących dla setek tysięcy Węgrów mieszkających tam¹⁰⁹. Absolutnym priorytetem premiera Viktora Orbána jest więc przede wszystkim walka o prawa Węgrów żyjących za granicą. To dlatego obecny rząd proponuje ustawy, powołuje instytucje, uruchamia programy i granty, które mają pomóc w krzewieniu węgierskiej tożsamości w diasporze. Specyfiką węgierskiej polityki etnicznej jest bowiem dążenie do realizacji takich rozwiązań, jakich oczekują Węgrzy w Rumunii, Słowacji, Serbii czy na Ukrainie¹¹⁰.

¹⁰⁸ Wykaz samorządów narodowości, które otrzymały dofinansowanie na działalność w roku 2014 – http://www.kormany.hu/download/f/38/31000/Telep%C3%BCI%C3%A-9si%20%C3%A9s%20ter%C3%BCleti%20%C3%B6nkorm%C3%A1nyzatok%202014%C3%A9vi%20feladatalap%C3%BA%20k%C3%B6lts%C3%A9gvet%C3%A9si%20r%C3%A1mogat%C3%A1sa_k%C3%B6zz%C3%A9t%C3%A9telre.pdf [dostęp: 20.05.2014].

¹⁰⁹ *Az Este*, odcinek nr 92 z dnia 16 maja 2014 roku, program dostępny: <http://www.mediaklikk.hu/musor/azeste/> [dostęp: 20.05.2014].

¹¹⁰ Tamże.

11.5. MNIEJSZOŚCI NARODOWE WOBEC POLITYKI ETNICZNEJ

Wskazanie konkretnego, opartego na badaniach stanowiska mniejszości wobec polityki etnicznej Węgier jest praktycznie niemożliwe. Nie prowadzi się bowiem tego typu badań, a jeden z autorów tego rozdziału, w Instytucie Badań nad Mniejszościami, działającym przy Węgierskiej Akademii Nauk, otrzymał informację, że badania takie są niezwykle skomplikowane i wrażliwe. Trudno jest stworzyć do nich metodologię, pojawiają się bowiem fundamentalne pytania: Kogo zaliczyć do danej narodowości? Jak skonstruować pytania? Jak zebrać odpowiednią próbę? W jaki sposób przeprowadzić samo badanie? Co prawda członkowie danych narodowości rejestrują się dobrowolnie przed wyborami, ale dane te, co zrozumiałe, są tajne i nie są udostępniane badaczom.

Jak wskazano wcześniej, polityka etniczna Węgier nie jest dla mniejszości narodowych zamieszkujących to państwo przedmiotem sporów czy protestów. Węgry poprzez szczegółowe ustawodawstwo starają się maksymalnie łagodzić wszelkie napięcia oraz przejawy nietolerancji wobec zamieszkujących je narodowości. W węgierskiej polityce etnicznej szczególną rolę zwraca się na problemy społeczności romskiej. Dość powiedzieć, że przyjęte zostały, wspomniane już wcześniej, dwie strategie mające na celu poprawę relacji Romów z Węgrami. Z publikowanych do 2010 roku przez Rzecznika Praw Mniejszości – Ernő Kállaiego, z pochodzenia Roma, corocznych raportów z działalności Urzędu wynika, że największą liczbę skarg zgłaszali przedstawiciele właśnie tej społeczności. W roku 2010 byli oni autorami 694 skarg spośród wszystkich 853¹¹¹. W latach 2008–2010 liczba spraw zgłaszanych do Rzecznika oscylowała w okolicach 1050, z czego zdecydowana większość (w 2008 roku – 53%, 2009 – 63% i 2010 – 75%) dotyczyła zażaleń w sprawach prywatnych¹¹². Liczba skarg w poszczególnych latach wzrastała i wyniosła odpowiednio: w 2008 – 699, 2009 – 725, 2010 – 853¹¹³.

¹¹¹ E. Kállai, *Beszámoló a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országyűlési biztosának tevékenységéről 2010*, Budapest: 2011, s.126–137, dostępny na: http://www.kallaierno.hu/data/files/beszamolo_2010_ZyIx+P.pdf [dostęp: 20.05.2014].

¹¹² Tamże.

¹¹³ Tamże.

Tabela 3. Kategorie spraw kierowanych do rzecznika praw mniejszości w latach 2008–2010

Sprawy dotyczące:	2008	2009	2010
Sądów	45	54	45
Wykonania wyroku	29	34	34
Kwestii zdrowotnych	7	40	33
Zatrudnienia	38	32	79
Samorządu mniejszości	43	43	57
Spraw międzynarodowych	11	30	35
Edukacji	81	125	96
Policji	60	69	73
Prasy, mediów, Internetu	31	34	26
Kwestii socjalnych	230	298	334
Innych kwestii	458	253	252
Łącznie	1033	1022	1064

Źródło: E. Kállai, *Beszámoló a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosának tevékenységéről 2010*, Budapest 2011, s. 132.

Należy tutaj podkreślić, że liczba spraw związanych z dyskryminacją była niezwykle niska. Na uwagę zasługuje jednak fakt, że w 2010 roku aż 201 skarg, tj. 24%, dotyczyło samorządowych organów przedstawicielskich.

Spore kontrowersje wzbudziła nowelizacja w 2005 roku przytaczanej wcześniej ustawy o wyborze przedstawicieli samorządu terytorialnego mniejszości oraz zmiany niektórych przepisów odnoszących się do mniejszości narodowych i etnicznych¹¹⁴, a także nowa ustawa o samorządzie terytorialnym z 2011 roku¹¹⁵. Najwięcej kontrowersji wywołał zapis o tym, że samorząd danej narodowości może powstać tylko w gminach, w których w czasie ostatniego spisu powszechnego przynajmniej 30 osób zadeklarowało przynależność do danej narodowości. Celem wprowadzenia takiego zapisu było przeciwstawienie się nadużyciom, do których dochodzi w samorządach narodowości. Jak podano wcześniej, 3850 samorządów rywalizuje o środki finansowe przeznaczone na ich bieżącą działalność. Nagminnie

¹¹⁴ 2005. évi CXIV. törvény...

¹¹⁵ 2011. évi CLXXXIX. törvény ...

dochodziło do sytuacji, w których samorząd zakładały osoby przypadkowe, niezwiązane z daną narodowością. Osoba taka rejestrowała samorząd narodowościowy, na który pobierała dotację. Nie prowadziła jednak żadnej działalności na rzecz krzewienia czy podtrzymania kultury. Powstał nawet termin „etnobiznes” – na określenie grupy osób, która utrzymuje się z nienależnych im dotacji, przeznaczonych na samorządy narodowości. Zjawisko to jest niezwykle niebezpieczne dla relacji Węgrzy–narodowości. Samorządy są w całości finansowane ze środków publicznych, a więc podatków. W grudniu 2012 roku, tj. po przegłosowaniu nowej ustawy, Századvég Politikai Iskola Alapítván przeprowadził badanie na temat społecznego odbioru (wśród Węgrów) nowej ustawy. Pierwsze pytanie dotyczyło tego, czy ankietowany słyszał bądź doświadczył sytuacji, w której w wyborach do samorządu mniejszości, startuje ktoś, kto do tej narodowości nie przynależy. Na pytanie twierdząco odpowiedziało 49% ankietowanych. Przeciwnego zdania było 46%, a 5% odmówiło bądź nie potrafiło udzielić na to pytanie odpowiedzi. Drugie pytanie dotyczyło tego, czy ankietowany zgadza się z tym, że w regionach, w których nie zamieszkuje 30 przedstawicieli danej narodowości, nie powinny odbywać się wybory do samorządu narodowości. Twierdząco odpowiedziało 78% ankietowanych, 19% było przeciwnego zdania, a 3% odmówiło bądź nie potrafiło udzielić na to pytanie odpowiedzi¹¹⁶.

W powyższym kontekście warto przytoczyć konkretne kwoty, o jakie rywalizują samorządy. W roku 2014 przyznano łącznie 506 666 666 Ft.¹¹⁷ (ok. 1 674 270 euro), które rozdzielono wg spisu ludności pomiędzy samorządy narodowościowe: 2119 lokalnych i 58 terytorialnych. Z tego 462 mln Ft. zostało przetransferowanych na konta samorządów w pierwszym kwartale bieżącego roku¹¹⁸. Poszczególne samorządy otrzymały kwoty od ok. 50 000 Ft. (tj. ok. 165 euro) do ponad 2,2 mln Ft. (tj. ok. 7600 euro)¹¹⁹.

¹¹⁶ Badanie Századvég Politikai Iskola Alapítván, B.A.Orbán (oprac.), *Egyetértésre talált az új nemzetiségi önkormányzati szabályozás*, dostępne na: http://szazadveg.hu/ld/r8h3l0m2y5p4s8g6t6a1_egyeteresre-talalt-az-uj-nemzetisegi-onkormanyzati-szabalyozas.pdf [dostęp: 20.05.2014]. Badanie przeprowadzono w dniach 13–16 grudnia 2012 roku, metodą CATI, na grupie 803 osób dorosłych. Błąd statystyczny: 3,8%.

¹¹⁷ Przypomnijmy – w 1995 roku było to 70 milionów Ft.

¹¹⁸ <http://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma/egyhazi-nemzetisegi-es-civil-ugyekert-felelos-allamtitkarsag/hirek/dontes-szuletett-a-nemzetisegi-onkormanyzatok-idei-tamogatasarol> [dostęp: 20.05.2014].

¹¹⁹ *A települési és területi nemzetiségi önkormányzatok 2014. évi feladatalapú költségvetési támogatása* (Wsparcie lokalnych i regionalnych samorządów narodowości w roku 2014), tamże.

Trzynastcie narodowości żyjących obecnie na Węgrzech, według dość powszechnej opinii, funkcjonuje w bardzo dobrych, zarówno pod względem prawnym, jak i finansowym, warunkach. Rząd chętnie wspiera inicjatywy lokalne, dotuje budowy nowych szkół, ośrodków kulturalnych itp. Narodowości posiadają swoje lokalne media, w tym program czwarty publicznego radia. Wprowadziły do parlamentu 13 rzeczników, którzy w ich imieniu dbają o interesy danej społeczności. Co symboliczne, ale niemniej ważne, zmiana terminu „mniejszość” na „narodowość” ma swoje uzasadnienie w polityce Viktora Orbána. Zdaniem władz termin „narodowość”, stosowany w XIX wieku, podkreśla wagę i pozycję danej społeczności.

11.6. BILANS I PERSPEKTYWY POLITYKI ETNICZNEJ

Współczesna węgierska polityka etniczna jest modelowym rozwiązaniem, oczekiwanym przez Węgry od krajów ościennych, w których mieszka znaczna mniejszość węgierska. Na fakt ten autorzy niniejszego rozdziału zwracali wielokrotnie uwagę. Podobnie jak i na jej korelacje z wciąż obecną w węgierskim dyskursie „traumą z Trianon”, powiązaną z niemożnością mówienia o niej przez cały okres komunizmu. Dbanie o Węgrów poza granicami jest dla obecnego rządu absolutnym priorytetem. Znamienny jest fakt, że przed Parlamentem w Budapeszcie nie wisi flaga Unii Europejskiej, a flaga Siedmiogrodu. Niezwykle dyplomatycznie tłumaczy się to tym, że jest to efekt niepodejmowania przez UE niezbędnych działań wobec ochrony mniejszości węgierskiej w Rumunii. Flagi Siedmiogrodu wiszą również w wielu urzędach, zarówno w Budapeszcie, jak i w mniejszych miasteczkach. Interesujące jest też zachowanie Węgier w sprawie ewentualnej akcesji Serbii do Unii Europejskiej. Oczywiście jest, że premier Viktor Orbán mocno lobbuje na rzecz wstąpienia Serbii do europejskich struktur, aby zwiększyć w ten sposób możliwość oddziaływania na serbskie władze.

Premierowi Viktorowi Orbánowi popularności przysparzają decyzje przywracające „szacunek dla Węgrów”, a także kontrowersyjne decyzje gospodarcze, które jednak przynoszą spadek bezrobocia i wzrost gospodarczy. Ewentualne jednak pogorszenie sytuacji społeczno-ekonomicznej może prowadzić do klasycznej zależności: kryzys ekonomiczny – kryzys etniczny, jakkolwiek obecnie „dyskryminacja mniejszości narodowych nie jest w zasadzie istotnym proble-

mem [...] stanowią one niewielką część populacji kraju”¹²⁰. Dotychczasowe stosunki między narodowościami na Węgrzech są dobre, ale przy wystąpieniu niekorzystnych czynników najprawdopodobniej na tym polu można spodziewać się konfliktów. Są one możliwe nie tylko w kontekście obecności mniejszości węgierskiej w państwach sąsiednich, ale również w wymiarze wewnętrznym, np. w związku z problemem romskiej czy też imigracji z Serbii, Rumunii czy Słowacji.

Nie ulega wątpliwości, że potencjalne konflikty mieszczące się w zakresie polityki etnicznej są możliwe w relacjach Węgry–kraje sąsiedzkie. Zarówno bowiem na Słowacji, jak i na Ukrainie, w Rumunii i Chorwacji, gdzie zamieszkują liczne skupiska węgierskie, wiele posunięć rządu Orbána wywołuje falę sprzeciwów, głównie w kontekście nadawania węgierskiego obywatelstwa wszystkim chętnym Madziarom zamieszkującym te kraje. Uwidacznia się to przede wszystkim w relacjach węgiersko-rumuńskich. W Rumunii bowiem Węgrzy stanowią najliczniejszą mniejszość narodową (6,1%)¹²¹, jakkolwiek jej liczba systematycznie spada: 6,6% w roku 2002¹²² i 7,1% w roku 1992¹²³. Ryzyko konfrontacji rośnie zdecydowanie w przypadku współwystępowania rządów zorientowanych nacjonalistycznie.

Wyniki wyborów na przestrzeni lat 1990–2014 potwierdzają ewolucję orientacji sceny politycznej Węgier w kierunku ugrupowań prawicowych, a w przypadku Jobbiku: partii narodowo-radykalnej. Wydaje się, iż jest to podyktowane złożonym procesem, w którym walka stronnictw politycznych, rozczarowanie kolejnymi ekipami oraz efektami ich działań, a także rosnące nierówności ekonomiczne skłaniają elektorat do popierania ideologii reprezentowanej przez nacjonalistyczne ugrupowania polityczne z różnych stron sceny politycznej, w tym także przez skrajną prawicę. Jest to też konsekwencja rozczarowania efektami rządów MSZP i SZDSZ – partiami tworzącymi

¹²⁰ A. Bozoki, E. Simon, *Węgry po 1989 roku*, w: S. P. Ramet (red.), *Polityka Europy Środkowej i Południo-Wschodniej po 1989 roku*, Warszawa 2012, s. 254.

¹²¹ Według spisu powszechnego z 2011 roku, dostępny na: <http://www.recensamantromania.ro/rezultate-2/> [dostęp: 12.05.2014].

¹²² Według spisu, <http://web.archive.org/web/20090503104249/http://recensamant.ro/datepr/tbl4.html> [dostęp: 15.05.2014].

¹²³ G. Janusz, *Oficjalna statystyka...*, za: S. Maksimiec, *Mniejszości narodowe i etniczne w krajach Europy Środkowej i Wschodniej po przystąpieniu do Unii Europejskiej*, Warszawa 2012, s. 92.

koalicję w latach 1994, 2002 i 2006¹²⁴. Dość powiedzieć, że w obecnej sytuacji na Węgrzech faktycznie nie istnieje lewicowa opozycja, czego przyczyny upatrywać można także w rozbiściu oraz nieudanej współpracy ugrupowań tej strony sceny politycznej.

Interesujący będzie także monitoring rozwoju grup mniejszościowych, których nie dotyczy obecne ustawodawstwo, a które zostały wychwycone w spisie powszechnym. Chodzi tutaj głównie o Chińczyków i Rosjan, których liczebność, oscylująca w okolicach 6 200, jest wyższa niż liczebność uwzględnionych w prawie narodowości – tj. Bułgarów, Polaków, Słoweńców. W ciągu 10 lat liczba osób deklarujących się jako członkowie tych narodowości wzrosła trzykrotnie, podczas gdy Słoweńców spadła o 1/3. Otwarte pozostaje pytanie, co zrobi rząd w sytuacji, w której w 2021 roku, w trakcie kolejnego spisu powszechnego, liczba nieujętych prawodawstwem narodowości zdecyduje wzrosnąć. Pojawi się dylemat, czy rozszerzyć liczbę narodowości, czy też rozpocząć dyskusję na temat wprowadzenia zróżnicowanego prawodawstwa.

Nie ulega wątpliwości, że integralny element stosunków etnicznych na Węgrzech stanowią relacje z Unią Europejską. Widoczne jest tutaj w pewnym stopniu podejście Hansa Kohna – nacjonalizm wschodni (etniczny) i zachodni (obywatelski) czy w szerszym kontekście: esencjalizm kontra postmodernizm, partykularyzm *versus* uniwersalizm. Jest to zagadnienie interesujące z uwagi na mniej lub bardziej akcentowane odniesienia do idei historycznych. Ewentualny powrót do polityki etnicznej charakterystycznej dla danego okresu historycznego może się udać, jednak pozostanie tylko substytutem dawno przebrzmiałego okresu i towarzyszących mu okoliczności. Oznacza to, że Węgry wciąż znajdują się na drodze do zrównoważonej polityki etnicznej, jako że nie jest ona dana raz na zawsze.

---

¹²⁴ Szersza analiza zmian parlamentarnych na Węgrzech w latach 1990–2002: L. Benda, *System partyjny Węgier*, w: A. Antoszewski, P. Fiala, R. Herbut, J. Sroka (red.), *Partie i systemy partyjne Europy Środkowej*, Wrocław 2003, s. 63–114.

